

Polner Zoltán

Mentsétek meg lelkeinket

Washington, New York, London, Párizs, Róma!

Szent zászlóinkkal már vérző forradalom.

A Himnuszt énekeltei
velünk a gyász minden hajnalon.

Itt nem papok, hóhérok keresztelnek:
mentsétek meg lelkeinket!

Vértanúk szótlán fiai voltunk mi
sokáig. Szabad hazára jogtalanok.

De nem hallgathattunk tovább!

Égre kiált az clorozott
remény, s a néma szívek tüzet vetnek.

Mentsétek meg lelkeinket!

Százezrek hite követeli tőlünk

Petőfiék rég elfelejtett igazát.

Meddig könyörögjenek még
anyáink: teremtsetek hazát,
hogy büszke lehessen rátok a nemzet!

Mentsétek meg lelkeinket!

Washington, New York, London, Párizs, Róma!

A negyvennyolcadik szélességi fokon
egy ország lángban, vérben áll.

Gyerekek a barikádokon.

Azok üzennek akik halni mennek:
mentsétek meg lelkeinket!

Csanádpalota, 1956. november

Kákonyi Gellért

„Napi kérdésünk: Úgy jönnek, mintha mennének...?”¹**A szovjet külpolitikai és hadászati tevékenység az 1956-os magyar forradalom idején****1. „....dicső felszabadítónk és fegyverbarátunk a lángeszű Sztálin vezette Szovjet Hadsereg...”²**

A szovjet csapatok magyarországi tartózkodására 1945 után a szövetséges hatalmak megállapodása adott lehetőséget, melyet az 1947. február 10-én megkötött párizsi békeszerződés állandósított. Ennek egyik cikkelye biztosította a Szovjetuniót, hogy amíg Ausztriában megszálló csapatai vannak, Magyarországon katonaságot állomásoztathat.

1947–1955 között a visszamaradt erők az utánpótlás lebonyolítására alkalmas út- és vasútvonalak biztosítását látták el négy hadosztálynyi erővel. Szombathelyre települt a 17. gépesített hadosztály parancsnoksága, alárendelt csapatai különböző helyőrségekbe. Veszprémben egy repülőhadosztály állomásozott, Debrecenbe egy önálló repülő-bombázó hadosztály települt. Rákosi a Rajk-pert követően erősítést kért, 1949 őszén Romániából, Golikov tábornok hadseregéből a 2. gépesített hadosztályt Kecskemétre irányították.

1955. május 15-én aláírják az osztrák államszerződést, de már az előző napon, május 14-én megkötik a Varsói Szerződést, így Magyarországon ennek értelmében maradnak szovjet csapatok, Ausztriából kivonultuk után. Sőt... 1955 szeptemberében megalakul a Különleges Hadtest (2. és 17. gépesített gárdahadosztály, a 195. vadászrepülő-, a 177. bombázórepülő-hadosztály, a 20. pontonos hidászszerec, stb.) melynek rendeltetése az osztrák határ lezárása – a Szovjetunió honvédelmi miniszterének alárendelve. A magyar fél állomáshelyül Budaörsöt kínálta, a szovjet vezetés stratégiai szempontokat véve alapul, Székesfehérvárt választja. A hadtest parancsnoka *Pjotr Nyikolajevics Lascsenko* altábornagy, aki 1956 júliusában parancsot kapott, hogy dolgozza ki a szovjet csapatok „*a szocialista társadalmi rend fenntartása, védelme, adott esetben helyreállítása*” érdekében történő bevezetését.³

2. „....A csapatoknak be kell vonulniuk Budapestre...”⁴

1956. október 23-án a Kossuth Rádió 14 óra 23 perckor megszakítja a „Fiatalkor zenei újsága” című műsort, és Piros László belügyminiszter közleményét olvassák fel, miszerint feloldja az utcai gyülekezési és felvonulási tilalmat.⁵ Így kezdődik... 15 órakor a Petőfi-szobor előtt 10 000 tüntető jelenlétében *Sinkovits Imre* elszavalja a *Nemzeti Dal*t, majd 200 000 ember vonul a Bem-szoborhoz. Késő este a Parlamentnél *Erdei Ferenc* próbál szólni a tüntetőkhöz, este *Nagy Imre* szól hozzájuk. Kora este ledöntik a Sztálin-szobrot. 20 órakor a rádió útján *Gerő* nacionalistának, sovinsztának bélyegzi a demonstrációt. Az esti órákban a tüntetők megostromolják a Szabad Nép székházát, és fegyveres harc kezdődik a Rádiónál... Késő estére összehívják a Központi Vezetőség ülését. *Gerő Ernő* telefonon tárgyal *Andropov* szovjet nagykövettel és *Hruscsov*val.⁶ Hruscsov Moszkvába invitálta *Gerőt*, aki a kérést a belpo-

„Békés tüntetésnek indult...”

*mányzati szervek nem számoltak a véres ortvámadásokkal s ezért fordultak a Varsói Szerződés értelmében a Magyarországon tartózkodó szovjet alakulatokhoz. A szovjet alakulatok a kormány kérését teljesítve részt vesznek a rend helyreállításában.*⁹

Ne feledkezzünk meg a lengyel eseményekről! Lengyelországban a változások miatt a szovjet vezetés október 18-án harcászultságot rendel el. Másnap a Baltikumi Katonai Körzetbe tartozó erők, így a magyar forradalom későbbi leverésében részt vevő 7. légideszantgárdahadosztály kap harcászultsági parancsot. Magyarországon nagy rokonszenv övezte a lengyel függetlenségi törekvéseket, október 20-án az SZKP KB Elnöksége foglalkozott is a helyzettel. Magyar idő szerint 21 órakor ülészetek, viszont már a Kárpáti Katonai Körzetbe tartozó 128. lövész-gárdahadosztály 19.45-kor riadó parancsot kapott, míg a Különleges Hadtest erőinél 20 órakor intézkedtek a harcászultsági feladatokról. Tehát Hruscsov tudtával vagy anélkül, a hadsereg már mozgásba lendült.¹⁰ *Zsukov és Szokolovszkij* marsallok döntésük meghozatalában segítséget kaphattak *Tyihonov* altábornagtól aki a HM főtanácsadója volt Budapesten.¹¹

Október 24-én hajnali 2 órakor megindult a Különleges Hadtest 2. gépesített gárdahadosztály felvonulása Budapestre, Székesfehérvár, Sárbogárd, Kecskemét, Cegléd és Szolnok helyőrségekből.¹²

Hajnali 4 óra a város csomópontjait elfoglalták. Ezzel párhuzamosan a Kárpáti Katonai Körzetbe tartozó lövész és gépesített hadosztályból álló lövész hadteste előrehúzódtott Nyíregyháza–Debrecen irányába, élcsapattal a Szolnokot megközelítő úton. A Romániában állomásozó különálló gépesített hadsereg egy gépesített hadosztálya október 24-én bevonult Kecskemét területére (vagy körzetébe), egy ezredet Szegedre irányítottak.¹³ Szovjet források szerint a „rendcsinálás” céljából bevetett öt hadosztály állományába 31 500 katona, 1130 harckocsi és önjáró löveg, 615 tüzérségi löveg és aknavető, 185 vadászrepülő és 122 bombázó várt bevetési parancsra.¹⁴

litikai okokra hivatkozva elhárította. A szovjet vezető megígérte a szovjet katonai segítséget, ha ezt a Magyar Népköztársaság kormánya írásba foglalja.⁷

A magyar kormány hivatalos, katonai segítséget kérő levelét valószínűleg október 27-én *Hegedűs András* miniszterelnök írta alá, ante-datálva október 24-re.⁸ Október 24-én 9 órakor a rádió közli: „Az ellenforradalmi bandák galád fegyveres támadása az éj folyamán súlyos helyzetet teremtett... A kor-

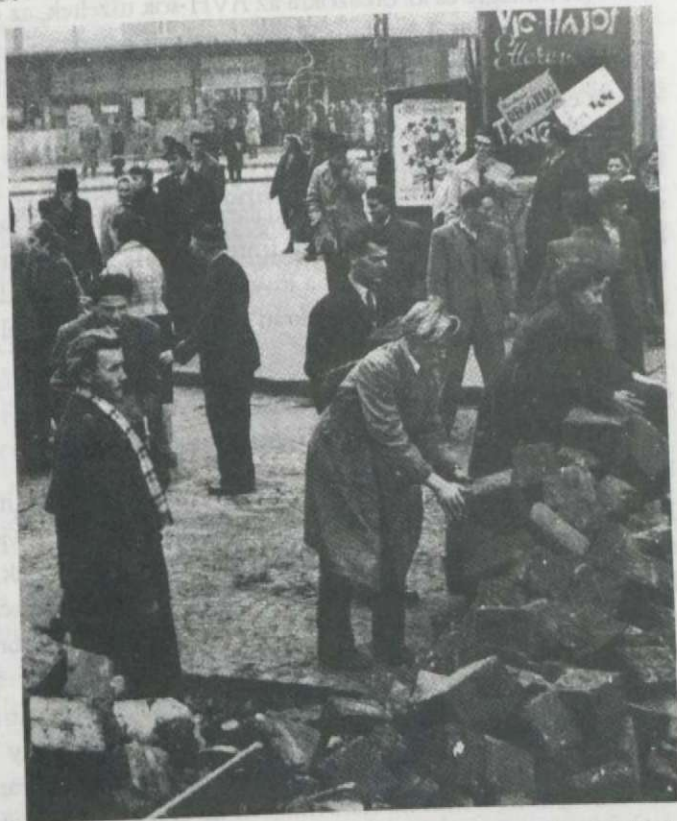
Október 24-én hajnalban megkezdték mozgásukat a szovjet páncélosok a fővárosban. Az 1953-as berlini események idején kipróbált eljárás szerint. Ennek lényege, hogy a magasabb technikai színvonalon álló harci technika alkalmazásával elrettentsék a szervezetlen csoportokat.¹⁵ Azonban ezek a szervezetlen csoportok, a „pesti srácok” kézfegyverekkel, benzinespalackokkal vakmerően szálltak szembe a tankokkal.¹⁶ A szovjet hadvezetés ugyanis gyalogsági támogatás nélkül küldte harcba a harckocsikat, és a gumikerektű páncélozott járműveket (*nyitott koporsó*) a biztos halálba.¹⁷ Október 24-én a Budapesten állomásozó szovjet csapatok létszáma 6000 fő, de ez kevésnek bizonyul a felkelők ellen. Ezért egy nappal később a fővárosba érkezik Romániából a 33. gárdahadosztály, majd a Szovjetunióból érkező 128. lövészadosztály. A három egység összlétszáma 20 000 fő.¹⁸

3. Tömegozlató sortűzek

Magyarországon az 1956. október 28-a előtt lezajlott sortűzeket a szakirodalom megkülönbözteti a karhatalmisták vagy „pufajkások” által elkövetett későbbi tömeggyilkos akcióktól, ahol szándékosan a népiirtás volt a cél. Október 24-én a Honvédelmi Minisztérium előtt *Tóth Lajos* ezredes parancsára a magyar őrség tüzet nyit a tüntetőkre. A tűzcsapásba a helyszí-

nen lévő szovjet erők is bekapcsolódnak, saját parancsnokuk utasítására. Az egykorú forrás 8 halotról tud, a visszaemlékezők 25 áldozatról beszélnek.¹⁹ A Budapesten tárgyaló *Mikojan* és *Szuslov* az SZKP Központi Bizottságának erről az esetről ennyit jelent: „A Honvédelmi Minisztérium ... épületéig állandóan lövöldözés folyt magános provokátorok, illetve kisebb provokátorcsoportok és a mi géppuskásaink között. A micink löttek többet: az egyes lövésekre sorozatokkal válaszoltak...”²⁰

Október 25-én a Parlament előtt a Kossuth téren 2-3 ezer tüntető tartózkodott, a teret szovjet harckocsik biztosították. A diákok felmáztak a tankokra és kétnyelvű röplapokat osztogattak a katonáknak:

„Utcakőből épül a barikád”

„...Orosz barátaink! Ne löjtek! Becsaptak benneteket. Nem ellenforradalmárok, hanem forradalmárok ellen harcoltok. Mi, harcoló magyarok, független, demokratikus Magyarországra akadunk. A Ti harcotoknak nincs értelme: nem fasisztákra, hanem munkásokra, parasztokra egyetemi hallgatókra lőtök. Szüntessétek be a harcot! A Forradalmi Magyar Ifjúság”. A tüntetők és a katonák között barátkozás alakult ki. Ez idő alatt a Parlament közelében, az MDP Központi Vezetőségének Akadémia utcai épületében a pártvezetés, Mikojan, Szuszlov, és a KG főnöke, Szerov ülésezett. Szerov kiment az ülésről és a Parlament biztosítását ellátó páncélos alegység parancsnokától értesült a katonák és a civilek közötti fraternizálásról. Utasítást adott a tér megtisztítására. Ez tűzparancsot jelentett!²¹ Tóth Lajos vezérőrnagy beszámolója: „...a szovjet csapatok parancsot kaptak, hogy a Parlament előtti tüntetést likvidálják. Ezt meg is tették, az emberek felmásztak a lassan húzó harci kocsikra. A szovjet katonák tüzet nyitottak a szovjet harci kocsikon lévőkre.”²²

Mikojan és Szuszlov jelentése október 25-ről Moszkvának: „A Parlament előtti téren óriási tömeg gyűlt össze, amely a szovjet katonák felszólítására sem oszlott fel. Ráadásul a környező házak tetejéről egységeinkre több lövést adtak le, és benzines palackokkal felgyújtották egyik harckocsinkat. Mindezek következtében tüzelés kezdődött (?), és a hírek szerint 60 magyar veszítette életét...” (A tömegre és az oroszokra az ÁVH-sok tüzeltek, az oroszok viszonzták a tüzet.)²³

Pánik tört ki. A halálos áldozatok számát tekintve 54 illetve 61 halotról van adat. Egyes szemtanú többszáz főről beszél. Október 25-én még két komolyabb sortűzben vettek részt szovjet egységek. Az egyik a magyar Pártközpont előtt robbant ki Szerov szeme láttára, szovjet harckocsizók és egy magyar század között támadt fegyveres konfliktus. E tűzpárbajban a pártközpontot védő szovjet, illetve ÁVH-s erők vettek részt, a másik oldalról talán erősítésként küldött határőrök, vagy a felkelők oldalára áttért katonák.²⁴ Székesfehérvárott is szovjet katonák lőttek a tüntető tömegre.²⁵ Nagy Imre kérte, hogy a fővárosban működő szovjet katonaság létszámát növeljék. A városban a lövöldözés nem csendesedik. Géppuskával, PPS-sel (Spaginféle dobtáras géppisztoly), s gyakran a harckocsik ágyújával viszonzják a házak tetejéről leadott egys lövéseket.²⁶

4. „...Ez a mozgalom célul tűzte ki, hogy biztosítsa nemzeti függetlenségünket...”²⁷

Nagy Imre október 28-án 17 óra 25 perckor szólt a magyar néphez a rádión keresztül. Bejelentette, hogy a magyar kormány megállapodott a szovjet kormány képviselőivel a csapatok Budapestről való kivonásukról, továbbá megállapodtak, hogy tárgyalásokat kezdenek a Magyarországról való kivonásukról is. A szovjet vezérkar részéről azonban a bizalmatlanság megmaradt, még október 27-én az események másféle kibontakozására kezdtek felkészülni.²⁹ Ezt táplálhatta Szerov október 28-i jelentése amiben két amerikai „barátjára”, Oliverre és Westre hivatkozva elmondja, hogyha a felkelést záros határidőn belül nem számolják fel az ENSZ-csapatok közbelépnek az USA javaslatára. Ebből egy „második Korea” lehet!³⁰ Október 28-án a Szabad Győr Rádiója a győri szovjet katonai parancsnok nyilatkozatát sugározza 8.40-kor: „Mi nem tudunk beavatkozni az Önök belső politikai... (rossz a vétel). Jogomnak tartom a magyar nép megmozdulását az elnyomó vezetőkkel szemben.” Biztosította a lakosságot,

hogy a szovjet csapatok semmiféle támadásra nem készülnek, mert szerintük a világ békéje legalább olyan fontos, mint a győri béke!³¹

12.02-kor *Szigethy Attila*, az Ideiglenes Nemzeti Tanács elnöke előző napi beszélgetését közvetíti a győri rádió. A *Hamburger Abendblatt* fiatal riporterének egyik kérdését idézzük:

„– *Hogyan viselkednek a szovjet csapatok?*

– *A szovjet csapatok teljes lojalitással viselkednek. Nincs szándékukban semmiféle beavatkozási kísérlet. Most már ők is arra várnak, hogy mielőbb hazaindulhassanak.*”³²

November 2-án *Kéthly Annán* a II. Internacionáléről hazatértében az ország nyugati részén a szovjet csapatok feltartóztatják.⁶²

Két páncélonvat jött át Záhonyánál, ahol a szovjet vasutasok átvették az irányítást. Kisvárdára nagyobb páncélos egység jött, Debrecen felől is mozgást észlelnek. Szolnokon tankok és páncélkocsik vonultak át. Szolnok és Abony körzetében 200 harckocsi ásta be magát nyugati irányba. 12.20-kor közlik, hogy a szentkirályszabadjai orosz repülőtérén a hajmáskéri orosz parancsnoksággal tárgyal a Veszprémben megalakult Nemzeti Forradalmi Tanács. Várpalotán állítólag megalakult Nemzeti Forradalmi Tanács. Várpalotán állítólag előtte nap (október 27-én) és azelőtt összetűzésekre került sor az orosz katonákkal, akik közül 16 meghalt.³³

Nyíregyházán a munkástanács tárgyal a szovjet parancsnokkal, aki megígérte, hogy elvonulnak és a városban nem fognak állomásozni.³⁴

Október 29-én a Kossuth Rádió 7 órakor közli, hogy a szovjet csapatok 28-án este megkezdték kivonulásukat a fővárosból.³⁵ 14 órakor a Meteorológiai Intézet jelenti:

„*Szeles idő, több helyen esővel. Az északi légtömegek fokozatosan kiszorítják Közép-Európából az enyhe levegőt... A Mátrában és Zalaegerszezen leesett az első hó... A tengerszintre átszámított légnyomás 753 mm, alig változik.*”³⁶

Úgy látszik korán jön a tél...

É naptól kezdve a Sztálin híd Árpád híd lesz, a Sztálin térnek pedig Dózsa György út lesz a neve. A szovjet csapatok kivonása Budapestről előbb a harcok által nem sújtott kerületekből történik, de 29-én este *Janza Károly* honvédelmi miniszter jelenti, hogy a VIII. kerületben az ellenállók 21 órakor leteszik a fegyvert, a szovjet katonákat a Magyar Néphadsereg alakulatai váltják fel.³⁷

A nap utolsó katonai jellegű hírért a Rádió Miskolc röpfői fél 23.54-kor, miszerint kéri Miskolc város lakóit, hogy ne hallgassanak a rémhürekre! Felsőzsolcánál és a görömbölyi útel-

A pesti utcákon kiégett szovjet páncélosok

ágazásnál a szovjet egységektől lemaradt gépkocsikat várja egy orosz eligazító csoport, megakadályozva azok áthaladását a városon.³⁸

Október 29-e a világpolitikában is jelentős. A moszkvai döntéshozók figyelmét a szuezi válság is leköti. Izrael, Nagy-Britannia, Franciaország csapást mér az egyiptomi repülőterek gépeire, fegyvereké lesz a szó. *Bohlen*, az USA moszkvai nagykövete tájékoztatja a szovjet vezetést arról, hogy kormányának nincsenek tervei Magyarországgal...³⁹

5. „...Ha a helyzet tovább romlik, akkor persze újból át kell tekinteni ezt a kérdést teljes egészében”⁴⁰

Az események alakulásáról Moszkva határozott. Október 30-án délelőtt az SZKP KB Elnöksége ülést tart. Deklarációt adnak ki a „*Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormányának deklarációja a Szovjetunió és a többi szocialista állam közti barátság és együttműködés fejlesztésének alapjairól*” címmel.⁴¹ Ebben a Szovjetunió kijelenti, hogy más országok belügyei-be nem avatkozik bele, Magyarországgal tárgyalásokat kezd a Varsói Szerződésből való kilépésről.⁴² 30-án délután a katonák is ülészttek. *Konyev* marsalltól megkérdezték, hány nap alatt tudná leverni a magyar forradalmat? Ő erre egyszerűen felelt: „*Három nap alatt!*”⁴³ Mikojan és Szuszlov aznapi jelentése: „*Úgy véljük, hogy feltétlenül szükséges Konyev elvtárs mielőbbi Magyarországra érkezése...*” Állítólag a marsallt erre az időre már kinevezték a „*Forgószél*” hadműveletek irányítójává.⁴⁴ Sőt, Zsukov parancsot ad Magyarország körüli híradási rendszer kiépítésének az előkészítésére, a technikai eszközök felsorakoztatására.

Ezerkilenc

Október 30-án nálunk folyt a szovjet csapatok kivonulása Budapestről, este a Kossuth Rádió közöl egy hírt a győri adótól átvéve: „Nyíregyházán keresztül jelenti a záhonyi felvigyázó, hogy Beregsuránynál megszűnt a szovjet csapatok beözönlése és Záhonymál megkezdődött... kifélé az országból.”⁴⁵

Zavaros hírek keringenek ezen a napon, állítólag újabb szovjet egységek lépték át a határt, de 22.15-kor a Szabolcs-Szatmár megyei Munkástanács rádiója közli, hogy Záhonymál egy hadosztály átkelt a Tiszán, egy másik a záhonyi tüzérségi laktanya és a tiszai átkelőhely között kompon kel át, míg más hadosztályok Záhony és Tiszabeczdéd között várakoznak az átkelésre.⁴⁶

6. „Felül kell vizsgálni az értékelést, a csapatokat ne vonjuk ki Magyarországról és Budapestről, és lépünk fel kezdeményezően”⁴⁷

Október 30-án a szovjet csapatok kivonulása tervszerűen haladt egészen 23.04-ig, amikor az egyik híd a nagy terheléstől leszakadt. A várakozó oszlop 15 km-re duzzadt.⁴⁸

Október 31-én Moszkvában az SZKP KB Elnöksége ismét összeült. Hruscsov úgy gondolja, ha Magyarországról kivonulnak akkor ezt a nyugati hatalmak a gyöngeség jelének fogják fel. Szerinte most nincs kormány, így Ideiglenes Forradalmi Kormányt kell alakítani. Tájékoztatni kell a kínai, cseh, román, bolgár elvtársakat. Nagy háború nem lesz.

„Úgy kell cselekedniünk, hogy mi győzzünk” – mondta *Poszjelov* és *Spernyik*.

„Egyszerre kell akcióba lépni a központban is, meg vidéken is” – javasolta *Molotov*.⁴⁹

Az SZKP KB Elnöksége határozatot hozott a magyarországi helyzetről. A 3. pontban utasítják Zsukov elvtársat, hogy az ülésen lefolytatott véleménycsere figyelembevételével dolgozza ki a magyarországi eseményekkel kapcsolatos intézkedések tervét, és tegyen erről jelentést.⁵⁰ Az események felgyorsulnak. Elhalasztják Mikojan bécsi látogatását. A terv szerint november 2-án kellett volna az osztrák fővárosba utaznia, de Mikojan „ez idő szerint nem utazhat Bécsbe”.⁵¹ A moszkvai hangulatváltozásra az ÁVH-sokkal való leszámolás, a budapesti pártbizottság eleste, valamint a rendszer híveinek szomszédos országba menekülése is magyarázatot adhat.⁵²

Térjünk vissza Magyarországra! 12.10-kor a Kossuth Rádió jelenti, hogy a Honvédelmi Minisztérium elől a szovjet tankok pár perccel azelőtt elvonultak.⁵³ 13.17-kor a miskolci rádió azt közli, hogy a szovjet légvédelmi tüzérség és páncélos fegyvernem irányt változtatott: Záhony-Nyíregyháza irányában hazánk területére ismét bevonult! (A szovjet csapatok mozgása Ny-K-i irányból körkörösé, majd K-Ny-ivá vált.)

A magyar kérdést november 1-jén Hruscsov távollétében az SZKP elnöksége Mikojan kezdeményezésére ismét megvitatta. Mikojan 10-15 napot kért a Nagy Imre-kormány számára a helyzet stabilizálására. Szerov erre azt válaszolta: „Erélyes intézkedéseket kell tenni. Meg kell szállni az országot...”

„Forradalmunk tisztasága...”

A forradalom „hétköznapijai”:
romok, sorbanállás kenyérért, gyászlobogók

Konyev és Zsukov szerint: „*Budapest a felkelők hatalmában van. Eluralkodott az anarchia. A reakció felülkerekedik. A megoldás: megszállás...*”⁵⁴

Eközben Gyöngyös határában egy szovjet zászlóalj által fegyvereit a polgári lakosságnak, a katonák kijelentették, nem hajlandóak harcolni a magyar nép ellen. Azóta a város szélén táboroznak.⁵⁵ 18.12-kor a Kossuth Rádió bejelenti, hogy Nagy Imre, a Minisztertanács elnöke és megbízott külügyminiszter délelőtt magához hívatta Andropov szovjet nagykövetet, hogy hiteles értesülései vannak

újabb szovjet alakulatok Magyarországra történő bevonulásáról. Követelte ezek azonnali visszavonását. Kinyilvánította Magyarország semlegességét, és az ENSZ-hez fordul védelméért. 23.30-kor a budapesti szovjet követség közölte, hogy a magyar légierő repülőtereit a szovjet hadsereg páncélos erőkkel körülvette abból a célból, hogy az itt tartózkodó csapatok állományának hozzátartozóit és sebesültjeit elszállíthassa. A magyar légierő teljes állománya készen állt a védekezésre a túlerő ellen. A kormány megiltotta a tüzelést, a légierő csapatai szembenállnak az ott lévő szovjet erőkkel, várva azok elvonulását.⁵⁶

November 2-án *Malenkov* és Hruscsov Brioni szigetén Tito jugoszláv pártvezetővel konzultál a magyar eseményekről. Tito 2-3-a éjszakáján „igen”-t mond a szovjet beavatkozásra, és elfogadja Kádár János jelölését. (A jugoszláv vezetés a magyar helyzet kapcsán a további vérontás elkerülésére katonai lépésekre is kész volt.)⁵⁷ Brioni előtt Bukarestben tárgyaltak a szovjet vezetők a román-bolgár-csehszlovák vezetőkkel a megszállás előkészítéséről. A románok katonákat is ajánlottak, de ezt Hruscsov visszautasítja... *Liu Sao-csi Mao-Ce-tung* nevében belegyegetett a katonai intervencióba.⁵⁸ *Dulles* amerikai külügyminiszter az ENSZ rendkívüli közgyűlésének ülése után nyilatkozott a magyar helyzetről. Szerinte a magyar semlegességi nyilatkozatnak a Biztonsági Tanácsban nagy fontosságot kell tulajdonítani. Aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a szovjet csapatok távozásáról szóló bátorító híreket nyugtalanító jelentések követték.⁵⁹ A BT-n résztvevő orosz delegátusnak nincs tudomása a szovjet csapatok újabb bevonulásáról.⁶⁰

Budapestben kinevezik a szovjet csapatok kivonulásáról tárgyaló magyar küldöttséget. Tagjai: *Maléter Pál, Erdei Ferenc, Kovács István, Szűcs Miklós*. Ezzel együtt a Varsói Szerződésből való kilépésről tárgyaló bizottságot is kijelölik. Tagjai: *Kovágo József, Márton András, Farkas Ferenc, Zentai Vilmos*.⁶¹

November szolnoki és pécsi repülőtereken egyelőre nincsenek oroszok. Gyöngyös és Hajmajugra térségében nagyobb szovjet páncélos osztag van; Nagyrédénél is, pedig ezeken a helyeken az elmúlt években nem voltak oroszok. Dombóvár alatt állomásozó páncélos hadtest még csütörtök este (azaz november 1-jén) körülfárta a taszári repülőteret, felderítőik a város pereméig hatoltak. Az esti órákban 15-20 kocsi gyalogság érkezett Nyíregyházára, és szállást kértek. Beregsurány felől 40-50 tüzérrüteg kelt át a határon.⁶³

A magyar kormány november 2-án három szóbeli jegyzéket nyújtott át Andropov nagykövetnek. Az utolsóban kiemelik, hogy Nyugat-Magyarország területén kelet-nyugati orosz csapatmozgás tapasztalható.⁶⁴ (Valószínűleg az osztrák-magyar határ lezárására törekedtek.) Maléter Pál honvédelmi minisztert nyugati újságírók keresték fel, akiknek kérdésekre kifejtette: *„Hadseregünknek van fegyvere és ha kell, tud védekezni a betolakodók ellen”*.⁶⁵

Valódi tárgyaló partnerek nélkül – Erdei Ferenc és Maléter Pál

November 3., 5 óra 30 perc. A Kossuth Rádió híreiben megemlítik, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa háromórás vitát folytatott a magyar eseményekről. *C. Lodge* amerikai küldött felszólt, hogy az ENSZ nem lehet tétlen szemlélője a magyarországi eseményeknek. *Szoboljev* szovjet követ cáfolta az újabb bevonulást. *Eisenhower* elnök 20 millió dollár értékű élelmiszert és más segélyszállítmányt ajánlott fel a forradalmi Magyarországnak⁶⁶ (tényleges segítség helyett).

Délben Budapesten a magyar és a szovjet hadsereg közös bizottsága az orosz csapatok kivonásának technikai kérdéseiről tanácskozott. Elhatározták, hogy este 10 órakor újból összeülnek. Addig is a szovjet fél ígéretet tett, nem jönnek be újabb csapatok Magyarországra.⁶⁷ Az Országos Légvédelmi Parancsnokság szombaton felderítést végzett: a szovjet légi erő jelentős mozgást végzett. 11.30-kor Tökölön 17 LI-2-es szállítógép és 5 vadászgép szállt le, ugyanitt később 36 IL 12-es harci gép valószínűleg szállítmányokkal terhelve. Budaörsön át folyik a légihídon a szovjet családok kiszállítása. A mátyásföldi repülőtér felszabadult. Egy sebesült francia újságíróért osztrák különgépet küldtek Ferihegyre, azonban az azt megszállva tartó szovjet erők nem engedélyezték leszállását, csak hosszú huzavona után, mely azzal járt, hogy az újságírókat csak életveszélyes állapotban tudták elszállítani.⁶⁸

Szombaton Szolnok, Nyíregyháza, Debrecen, Békéscsaba és Szarvas körzetében észleltek nagyobb csapatmozgást. Az MTI szerint Beregsuránynál 8–13 óra között folyamatosan jöttek át a szovjet csapatok. Reggelre Debrecenben is orosz vasutasok teljesítenek szolgálatot. Záhony és Nyíregyháza között széles nyomtávú síneket fektetnek. Sajószentpéternél orosz páncélosok akadályozzák a mozgást, Miskolc felé. A 4-es főút Szolnok–Abony közötti szakaszát megszállták, és Pest felé leállt a forgalom. Szovjet kézen van a kunmadarasi repülőtér, Gyöngyös környékéről a tankok a főváros felé indultak. Kecskemétet november 3-án éjszaka körül fogták páncélosokkal. Győr egyes pontjait szintén az oroszok ellenőrzik, Pápa felé kisebb egységek vonultak, úgyszintén Sopron felé is. A szovjetek 14 páncélosal elzárták a hegyeshalmi határátkelőt. Szombaton újabb 11 páncélos és 30 tehergépkocsi is érkezett. Szekszárdról elvonultak a szovjet egységek, a Tamásiba vezető út mellett sok tank állt. Szombat este 19.15-kor 100 orosz harcokosi haladt át nyugat felé. Szekszárdról 60-70 tank indult Baranya felé, 19 h. tájban a szovjet előrs Pécshez ért. Debrecen körülveve, a Gábor Áron laktanyába oroszok

Ivan Szerov, a KGB főnöke, aki letartóztatta a magyar delegációt

költöznek.⁶⁹ Bécsi jelentések szerint az osztrák–magyar határt a szovjet egységek hermetikusan lezárták. Hevenyészett táborot állítottak fel a feltartóztatott személyeknek, akiket szovjet katonák őriznek.⁷⁰

Miért jöttek az oroszok ismét Magyarországra? A szovjet parancsnokok elmondják, hogy ők fasiszták ellen jöttek harcolni... A magyar forradalmi szervek, nemzeti bizottságok próbáltak tárgyalásokat kezdeni a helyi szovjet parancsnokokkal. A dunapentelei nemzeti bizottság délután 4 órakor 3 parlamentert küldött a Dunaföldvár irányába vonuló katonai egység elé.⁷¹ A szovjet tisztek elmondták nekik, hogy Magyarországon fasiszta ellenforradalmárok német és nyugati tisztek vezetésével véres ellenforradalomban a rendszer megdöntésére törnek.⁷²

7. „...Élők és holtak: fosztogatónak Titeket gyaláz, aki Ezt a szomorú országot utolsó kincseitől akarja megfosztani. Hát jöjjön a láncaltapas Hatalom! Szívünket fossza ki!”⁷³

1956. november 4-én 4 órakor megindul a szovjet csapatok általános támadása Magyarországon. A szabadság mámorító hangulatában senki sem mert erre gondolni... 4 óra 30 perckor a Kossuth Rádió közli, hogy ma Károly napja és vasárnap van. 5 óra 20 perckor Nagy Imre drámai szöveget intéz az országhoz és a világ közvéleményéhez:

„Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van! Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!”

8 óra 30 perckor a Dunapentelei Forradalmi Katonai Tanács felhívja a város lakosságát, hogy akik megfigyelőszolgálatot akarnak teljesíteni, sürgősen jelentkezzenek. Akik lövegkezeléshez értenek, menjenek a Bartók Béla Múvelődési házba!

Budapesten, Pécsen, Székesfehérváron, Dunaföldváron, Veszprémben áll a harc.⁷⁴ 12.23-kor egy amatőr rádióadó: *„Figyelem! Figyelem! Figyelem! Mindenkinél! Segítséget kérünk a magyar forradalomnak! Szovjet tankok százai támadják a magyar fővárost!... A világ segítségét kérjük!”* 13.51 h-kor a Dunapentele hullámhosszán: *„Ma reggel 2.30 h-kor szovjet katonák megtámadták a magyar nemzetet!... Nem megerősített értesülésünk szerint csehszlovák harckocsik is beavatkoztak a harcokba!”* 16.20-kor a Csokonai Rádió jelenti: *„A szovjet katonai hatóságok bejelentették, hogy rövidesen bombázni fogják Budapestet. (...) ENSZ-küldörtek! Népek küldörtei! Az elkövetkező órákban döntöttek a nemzet életéről vagy haláláról. Miközben hazátok fiai boldogan és békében élnek, a magyar nép fiai a szovjet harckocsik és bombázók gyilkos tüzétől hullanak el... Utolsó mentsvárként hozzátok fordulunk!”⁷⁵*

A „Forgósztél” nevet viselő akció beindult a hajnali órákban. Szovjet részről két – 9 hadosztályból és egy 3 hadosztályból álló önálló (székesfehérvári) hadtestből összeállított – hadse-

reg vett részt, légi deszantos támogatással. Először P. Ny. Lascsenko altábornagy önálló hadteste lépett működésbe. Novemberben 60 ezer katonát vonultatott fel a szovjet hadvezetés.⁷⁶ Zsukov jelentése a magyarországi helyzetről november 4-én 12 órakor: „... 6.15-kor a szovjet csapatok megkezdték hadműveleteiket. Előre kidolgozott terv alapján elfoglaltuk Győr, Miskolc, Gyöngyös, Debrecen helységeket, valamint a megyeszékhelyeket. ... Elfoglaltuk a szolnoki nagy hatóságú rádióállomást, fegyver- és lőszerraktárakat...; a Parlament és az MDP KV épületét, Duna-hidakat..., repülőtereket, az összes utat, hogy megakadályozzuk az ellenséges ügynökök behatolását és a lázadás főkolompósainak szökését.” (Érdekes, hogy Zsukov 6 óra 15 percre teszi a támadás kezdetét, miközben Nagy Imre már 5 óra 20 perckor tudatta az intervenció kezdetét. Laikus számára ez ellentmondásnak tűnhet, pedig a megoldás egyszerű: Zsukov moszkvai idő szerint számol, ami két órával többet jelent.) Zsukov 21 órai jelentése: „Ellenállásnak két góca maradt: a Korvin Filmszínház és a Moszkva tér. A filmszínházban tankokkal és tüzérséggel megerősített jelentős számú felkelő csoport összpontosult.”⁷⁷

Szervezett ellenállásról nem beszélhetünk a szovjet túlerő miatt, a helyi parancsnokok saját bátorságuk szerint cselekedtek. Akadtak azonban hősiességek: Budapesten a Petőfi lak-tanyánál 5-10 perces tűzharc alakult ki a bevonuló szovjet és a laktanyában elhelyezett csapatok

között. A szovjet csapatok ezután másfél órán át lőtték a laktanyát... A Jutta-dombnál az 51. légvédelmi tüzérsz-tály közepes légvédelmi szakasza Rémiás Pál vezetésével és egy könnyű légvédelmi tüzéruteg Kicska János irányításával november 4-én 10 órakor kilőtt két harcokcsit, két sorozatvetőt és egy személygépkocsit... A Magyar Néphadsereg 2960 sz. légvédelmi ezredének 16 katonája és felkelők 6 löveggel a Jászberényi úton, az Éles sarkon 13 órakor 4 szovjet harcokcsira nyitottak tüzet, 3 kigyulladt... A szovjet csapatok kegyetlenségét jelzi, hogy Záhonyban a 19. légvédelmi tüzérsz-tály fegyvertelenül gyülekező katonáira az oroszok tüzet nyitottak: 5 fő meghalt, 60-at a Szovjetuni-

A Killán laktanya

óba deportáltak... Budapesten a jászberényi 50. tüzérezred menetoszlopát szovjet harcokosik taposták le. A Széna téri csoport felveszi a harcot, de a túlerő miatt a budai hegyekbe vonult. November 13-án Solymár környékén harcba kerültek a szovjet csapatokkal, 17 főjük elesett, a csoport vezetője, *Szabó János* feloszlatta a csoportot.⁷⁸

November 5-én Csepel és Dunapentele még tartja magát! 17 óra 30 perckor a Rákóczi adó jelenti, hogy Dunapentele ellen Székesfehérvár, Budapest, Dunaföldvár irányából támadást készítenek elő, sürgős segítséget kérnek.⁷⁹ Zsukov jelentése november 5-én 9 órakor: *„Budapesten a Korvin Filmszínháznál, a Moszkva téren és a BM épületénél vannak még ellenállók.”* 21 órakor jelenti: *„15 h-kor a Korvin Filmszínháznál 2 óras tüzérségi előkészítés után megindult a roham, egyidejűleg a Moszkva téren is. A mozi ég, 70 személyt fogtak el.”*⁸⁰

November 6-án 16.34-kor jelentik, hogy Dunapentelét Dunaföldvár irányából 4 harcokosi megközelít, a védők tüzet nyitnak rájuk, mire azok megadják magukat.⁸¹ 6 órakor, este parlamenterek érkeznek Pentelére, hogy tegyék le a fegyvert. A nemzeti bizottság visszautasítja. Zsukov november 6-án jelenti 9 órakor: *„A h-ra elfoglaltuk a Korvin Filmszínházat és a Moszkva teret, a Várnegyednél 1500 főt zártunk körül. Budapesten az ideiglenes városparancsnok Grebennyik tábornok, Szerov elvtárs helyettese. Pécestől északra és délre lévő erdőkben 2000 fő lázadó osztagot zártunk szét”* (– „mecseki „láthatatlanok”).

21 órakor jelenti: *„A Korvin Filmszínháznál 500 lázadót fogtak el.”*⁸²

November 7-én 14.53 órakor a Rákóczi adó hírül adja: *„Figyelem! Figyelem! A szovjet tankok és légierők támadják Dunapentelét! A harc változatlan hevességgel folyik! Adásunkat bizonytalan időre megszakítjuk! Itt Rákóczi adó, Magyarország!”*⁸³ A szovjetek 14.30-kor kezdték a támadást, 25 perces tűzcsapás után 8 MIG-17-es támadta az útegeket, nehézsúlyú tüzérséggel és 122 mm-es terekekkel lötték a tankokkal körbefogott várost. 8 fő meghalt, 35 megsébesült; 16.30 h-kor a védelem összeomlott.⁸⁴ Zsukov szokásos napi jelentésében november 7-én 9 órakor közli, hogy a lázadók erőiket átcsoportosították és nyugati irányba kisebb csoportok megpróbálták kijutni a városból. A Városi Színház (Erdel Színház, Köztársaság tér–Baross tér–Városliget) körzetében számos félkelőcsoport működik.

8. „Ágyúszó, könnyűzene búcsúztatja az elesetteket, nem sírás.

Mi lesz velünk? Már csak a sírban a szabadulás?

Nincs felelet. Csak a vér van, csak a gyász.”⁸⁵

November 8-án, 3.16-kor a Szabad Rajk Rádió jelenti: *„...Nem Kádár János kormánya, hanem a szovjet vezetőség a korlátlan úr ma Magyarországon, melyet most ismét gyarmattá súlylyesztettek le...”*⁸⁶ A szovjet hadsereg az egész országban erős harci tevékenységet fejt ki, Zsukov november 8-án 9 órakor jelenti Moszkvának, hogy legyűrték a dunapenteleci ellenállást. De Csepel még kitart!

November 9-én 15.45-kor egy név nélküli rádió közli, hogy a szovjet parancsnokság az összes pincét, illetve folyosót lezárta. A III., VI. és XX. kerületben van még harcoló csoport, valamint a budai hegyekben. Kalocsa környékén a szovjet egységek nem haladtak előre, Győr környékén pedig a határ felé szorítják a felkelőket. Pécs és Komló erdeiben tankok támadják a magyar harcosokat.⁸⁸ Zsukov marsall elszigetelt gőcpontokról beszél szokásos napi értékelésében.

Mi történik Csepelen?

A fegyveres ellenállást jórészt megtörték Budapesten, hogy lehetséges az, hogy az egyik kerület mégis dacol az orosz erőfölénnyel? Ebben szerepet játszhat a földrajzi fekvése – azaz sziget –, továbbá itt volt az ország talán legnagyobb gyárkomplexuma, nagy létszámú, és radikalizálódott munkássággal. A Magyar Néphadsereg 9318 sz. légvédelmi alakulatának 6. ütegeből 20 katonája felkelőkkel tüzelőállást foglalt Csepelen az Imre téren. Még 4-en kilőttek egy páncélos szállítójárművet és egy tankot; 6-án egy IL-28-as repülőgépet, a Kikötő utcánál egy harckocsit. 7-én robbantanak a Vámmentesi úton és a Kikötő utcában, hogy a szovjet csapatok ne juthassanak be a szigetre. 8-án egy vasúti szerelvényt tolnak a harc-koesioszlop elé. Zsukov november 10-én keletkezett jelentésében említi a makacs ellenállást, és 3 harckocsi veszteséget.⁸⁹ A csepeliek ellenállását november 11-én török meg.

Egy „forradalmi tisztii osztag” – pufajkások

9. A „láthatatlanok” „világgá mentek”

Legendákat mesélnek Pécsen a mecseki szabadságharcosokról akik november 4-e után még 15-20 napig tartották magukat a Mecsek rengetegében. Róluk a korabeli sajtó (Dunántúli Napló) hasábjain is olvashat az olvasó. November 6-án született az első cikk: „A Mecsekről jött”. 1958-ban megjelent egy könyv *A mecseki láthatatlanok* címmel, melyben gyáva terroristáknak bélyegezték őket. Nyugaton ekkor már megjelent *Kubicza Jánosnak A mecseki szabadságharcos csoport története* című munkája. „Béla” néven harcolva november 22-én lépte át Barcsnál a határt. Tőle idéznék: *„A-re virradóra történt a város megszállása. Semhol semmi ellenállás nem volt. 4-én délelőtt született meg a jelszó: »Fel a Mecsekre!« Délután már folyik a szővárgás a hegyre, 13-15 éves gyerekek, diákok, munkások, honvédszervezetek, zömmel a bányászegységektől. Estefélét megalakul a parancsnokság a Gazda vezetésével, aki tartalékos tiszt és orvos... (a szovjet) csak 5-én reggel indítja meg a támadását kisebb harckocsikkal. Kialakulnak a védőcsoportok... például Csigalépcső, Üdülő, Tettye-Kóbánya csoport... A Mecsekbe húzódnak fegyveresek nemcsak Pécs közelében, hanem Bakonyától Óbányáig adtak életjelet magukról. Ez légvonalban legalább 40 kilométer...” Nov. 7-én megkezdődik a 310 harcos katonai fegyvelmen alapuló megszervezése. Vágottpusztán esküt tettek, »jártatani az ENSZ-csapatok érkezéséig...”*

November 10-én új városparancsnoka van Pécsnek, állítólag az elődjét a Tettyén a „láthatatlanok” egyik mesterlövésze lelőtte. Mecseknádasd közelében egy tankot és egy teherautót kilőttek. A pécsváradi rendőrség lerohanásával fegyvereket szereztek.

Mi lett velük? A résztvevők egyöntetűen állítják, hogy Barcs, illetve Kislippó mellett léptek ki az országból, de hogyan jutottak oda? Egyikük szerint 7 nap gyaloglással, másikat állítják az, hogy Kővágószőlősen két teherautót elkötöttek, és így értek a határhoz, 160 km-t megtevére...” Gazda alias *Horváth Géza* felesége ma is Pécsen él. Férjétől 1957 tavaszától kez-

Tavaszi nagytakarítás

dett leveleket kapni. Olaszországból, Belgiumból, Franciaországból, de 1963-tól a beszámolókat abbamaradtak. A feleség egyik ismerőse 1990-ben összefutott a Gazdával Pécsen, a Széchenyi téren... Ennyi.⁹⁰

10. „A háromszín-lobogók mellé tegyetek három esküvést: sírásból egynek tiszta könnyet, s a zsarnokság gyűlöletét, s fogadalmat: te kicsi ország, el ne felejtse aki él, hogy úgy született a szabadság, hogy pesti utcán hullt a vér.”⁹¹

Megtorlás.

Minden születés véres, az „új” rendszer eltakarítja a „szemetet”... 1956. november 15-re Szerov, a KGB főnöke szerint 3608 embert vett őrizetbe a KGB, ezek közül 1074-et Csapra vittek (*deportálták*).⁹² A szovjet hadsereg

november 24-én megalakítja a „Déli Hadseregcsoportot”, mely továbbra is nálunk marad.⁹³ 1956. december folyamán segédkezet nyújtott a Vörös Hadsereg a karhatalmista egységeknek, az általuk provokált tüntetések résztvevőinek sortűzzel történő lemészárlásához:

– december 6-án az ún. „vörös zászlós” tüntetéssel provokálják a járőkelőket, akik csoportot alkotva a Nyugati pályaudvarhoz vonulnak, ahol orosz páncélosok és „pufajkások” várták őket. 5 embert a helyszínen agyonlőnek a karhatalmisták;

– december 8-án 11 órakor *Slupin* alezredes egységei Salgótarjánban a kiásott közműárokból indítják tűzcsapásukat a karhatalmistákkal együtt;

– december 9-én Miskolcon a Széchenyi utcában *Reményi* ezredes hiúsítja meg a szovjet sortűzet. Másnap 16 órakor eldördül a sortűz, de a tömeget védő rendőrök viszonozzák, így 2 orosz katona veszt életét.⁹⁴ Még november 23-án Rechnitz közelében, 400-600 méterre határtól osztrák területen egy 10-15 tagú menekülő csoportot vesz üldözőbe 3 szovjet katona. Az osztrák vámosokat lefegyverezik, de végül a csendőröknek kell a szovjeteket ártalmatlanná tenni. Diplomáciai levélváltás kerekedik belőle, mert az egyik menekülő katona a felszólításra sem állt meg, mire a csendőrök utánaölttek, a haslövésbe pedig a katona belehalt.⁹⁴

A szovjet „győzelem” ára: 669 halott, 1450 sebesült, 51 szovjet katona eltűnt...⁹⁵

11. Befejzés helyett...

A békés rendszerváltás után két évvel, 1991-ben a szovjet csapatok elhagyták hazánk területét. Itthagyták emléküket, szétszórt töltényeiket, olajtól bűzlő laktanyáikat, melyet a gaz lassan benő. Majd eldózerolják vagy egykori lakásaikat a valamikori 56-os felkelőknek adják. S ez így van rendjén – reméljük, soha nem jönnek vissza többé...

Jegyzetek

1. Magyar Ifjúság 1956. nov. 3. 1. p.
2. A szocializmus építésének útján. Bp., 1951. 169. p.
3. Szovjet katonai intervenció 1956. Szerk.: Györkei Jenő, Horváth Miklós Bp., 1996. 7-10. p.
4. Ld. 3. jegyzet 11. p.
5. A forradalom hangja. Bp., 1989. 18. p.
6. Ld. 5. jegyzet 16. p.
7. „Jelcin-dosszié”. in: Szovjet dokumentumok 1956-ról B p. 1993. 56-57. p.
8. Ld. 7. jegyzet 54. p.
9. Ld. 5. jegyzet 30-31. p.
10. Ld. 3. jegyzet 12-14. p.
11. Ld. 7. jegyzet 54. p.
12. Ld. 3. jegyzet 14. p.
13. Valerij Muszator. Szovjet politikai beavatkozás és katonai intervenció Magyarországon 1956-ban. in: Múltunk 1991/4. 159-170. p.
14. Ld. 3. jegyzet 25. p.
15. Ld. 3. jegyzet 27. p.
16. Az 1956-os magyar forradalom. Szerk.: Litván György. Bp., é. n. 50. p.
17. Ld. 3. jegyzet 26. p.
18. Ld. 3. jegyzet 42. p.
19. Sortűzek - 1956. Szerk.: Kahler Frigyes. Lakitelek, 1993. 10., 14. p.
20. Ld. 7. jegyzet 47. p.
21. Ld. 3. jegyzet 46. p.
22. Ld. 19. jegyzet 13. p.
23. Ld. 7. jegyzet 50-51. p.
24. Ld. 7. jegyzet 50-51. p.
25. Ld. 19. jegyzet 10. p.
26. Ld. 7. jegyzet 50-51. p.
27. Ld. 5. jegyzet 131. p.
28. Ld. 5. jegyzet 132. p.
29. Ld. a 13. jegyzetet.
30. Ld. 7. jegyzet 54-55. p.
31. Ld. 5. jegyzet 147. p.
32. Ld. 5. jegyzet 154. p.
33. Ld. 5. jegyzet 163. p.
34. Ld. 5. jegyzet 165. p.
35. Ld. 5. jegyzet 171. p.
36. Ld. 5. jegyzet 184. p.
37. Ld. 5. jegyzet 198. p.
38. Ld. 5. jegyzet 217 p.
39. Ld. 5. jegyzet 169. p.
40. Ld. 3. jegyzet 87. p.
41. Ld. a 13. jegyzetet.
42. Ld. 7. jegyzet 65-67. p.
43. Romsics Ignác *Forradalom és szabadságharc* című előadása, Kalocsa, Viski Károly Múzeum, 1992. szeptember 30.
44. Ld. a 13. jegyzetet.
45. Ld. 5. jegyzet 240. p.
46. Ld. 5. jegyzet 263. p.
47. Ld. a 3. jegyzetet 91. p.
48. Magyar Honvéd 1956. október 31. 4. p.
49. Ld. a 3. jegyzetet 92. p.
50. Ld. 7. jegyzet 54-55 p.
51. Magyar Nemzet 1956. november 1. 3. p.
52. Ld. a 13. jegyzetet.
53. Ld. 5. jegyzet 285. p.
54. Ld. a 3. jegyzetet 93. p.
55. Magyar Honvéd, 1956. november 2. 2. p.
56. Ld. 5. jegyzet 357. p., 376. p.
57. Ld. a 13. jegyzetet.
58. Ld. 13. jegyzet, 5. jegyzet 386. p.
59. Ld. 5. jegyzet 406. p.
60. Magyar Honvéd 1956. november 3. 2. p.
61. Ld. 5. jegyzet 386.
62. Magyar Honvéd 1956. november 3. 1. p.
63. Magyar Nemzet 1956. november 3. 1. p.
64. Ld. 5. jegyzet 409-410. p.
65. Ld. 5. jegyzet 423. p.
66. Ld. 5. jegyzet 440-441. p.
67. Ld. 5. jegyzet 459. p.
68. Magyar Ifjúság 1956. november 4. 1. p.
69. Magyar Nemzet, 1956. november 4. 3. p.
70. Ld. 5. jegyzet 474. p.
71. Ld. 5. jegyzet 483. p.
72. Ld. 5. jegyzet 484. p.
73. Idézet Benjámin László *Elesettek* című verséből, ld. 5. jegyzet 187. p.
74. Ld. 5. jegyzet 485., 487., 489. p.

75. Ld. 5. jegyzet 490-492. p.
 76. Ld. a 13. jegyzetet.
 77. Ld. 7. jegyzet 93., 95. p.
 78. Ld. a 3. jegyzetet 112-117. p.
 79. Ld. 5. jegyzet 496. p.
 80. Ld. 7. jegyzet 96-97. p.
 81. Ld. 5. jegyzet 500 p.
 82. Ld. 7. jegyzet 99. p.
 83. Ld. 5. jegyzet 504. p.
 84. Ld. a 3. jegyzetet 117. p.
 85. Ld. 5. jegyzet 187. p.
 86. Ld. 5. jegyzet 505. p.
 87. Ld. 7. jegyzet 101. p.
 88. Ld. 5. jegyzet 506. p.
 89. Ld. 7. jegyzet 102. p.
 90. *Ungár Tamás*: A „láthatatlanok” világ-mentek. In: Népszabadság-Hétvége, 1992. november 21. 36. p.
 91. Részlet *Tamási Lajos Piros a vér a pesti in-cán* című verséből.
 92. Ld. 13. jegyzetet.
 93. Ld. a 3. jegyzetet 118. p.
 94. Ld. 19. jegyzet 23-25. p.
 95. Ld. 19. jegyzet 39. p.
 96. Ld. 13. jegyzetet.

Koteczki István

A „móvári” sortűz

„1956. október 26-án, a kora délelőtti órákban, az akadémisták által szervezett tüntetés hatalmasá dagadt Mosonmagyaróváron. Izzó hangulatban, antidemokratikus jelszavakat kiabálva vonultak fel a határórlaktányához. A laktanya három tisztje kiment a tömeg elé, hogy lecsillapítsák a felizgatott embereket... A felingerelt tömeg közül provokátorok a határőrökre lóttek, és ennek következményeként eldőrdült egy sortűz, amelynek sok halálos áldozata és sebesültje lett.”

Így fogalmaz *Az ellenforradalom támadása Győr megyében* című cikk írója a mosonmagyaróvári sortűzről, az 1956-os magyar szabadságharc legsúlyosabb vidéki vérengzéséről, amelyben több mint száz ember meghalt, s legalább ugyanennyien megsebesültek.¹ Ezt követően három határőrtisztet elfogtak. *Stefkó Józsefet* és *Gyenes Györgyöt* a tömeg meglincselte, *Vági József* kiugrott a kórház ablakán. A forradalom bukása után a tiszték halála miatt iszonyú megtorlás kezdődött, de a lakosság lemeszárlásáról sokáig mélyen hallgattak.

Ezek a sorok adják a mosonmagyaróvári események magvát. Pontosabb megismeréséhez azonban szükséges a történetek alapos áttekintése.

A budapesti forradalom híre hamar elerjedt az országban, a többi város is gyorsan reagált. Mosonmagyaróváron az akadémisták október 25-én néma tüntetést szerveznek. 26-án reggel 9-kor a tanítások félbeszakadnak, és az iskolások kivonulnak a tanácsház elé. Beszéd hangzik el, hogy vegyék le a vörös csillagot és megalakul a Nemzeti Tanács. A tömeg ezután a tíműöldgyárhoz megy. A gyár három műszakos, nem állhat le, ezért, hogy a vállalat kárpótolja sztrájkjától való elmaradását, akiket nélkülözni tud, kiengedi a tüntetőkhöz. Elindulnak a tíműöldgyáriak, s az akkori rendőrségi épületnél találkoznak a kifelé vonuló tüntetőkkal. A rendőrség átáll, semmilyen atrocitásra nem került sor. Ők már leszedték a vörös csillagot. A tömeg ezután elindul a laktanya felé, ahol három egymás mögött álló tisztt, hátrébb további tisztet, az út két oldalán géppuskák beásva, az ablakokban fegyveres katonák. Többen felismerik *Dudás Istvánt*, a laktanya parancsnokát. Elhangzanak az azóta már sokszor halott és emle-

getett mondatok: „– Mit akarnak emberek? – Vegyék le a vörös csillagot a laktanyáról.” Az elől állók nem tudnak megállni, hátulról folyamatosan lökdösik őket. Amikor a tömeg előre-menetele elérte a kritikus határt, az egyik tiszt tüzet vezényelt. Mindenki próbálja hasra vágni magát, de ekkor kézigránatok robbannak köztük. Aki nem vesztette el az eszméletét, láthatta, hogy a tisztek és a sorkatonák berohannak géppuskáikkal a laktanyába. Nemsokára kiskatonák jelennek meg hordágyakkal, 8-10 embert bevisznek az épületbe...

A laktanya környékén délután újra gyülekszik a tömeg. Elterjed a hír, hogy a győriek jönnek lefegyverezni a katonákat. Délután az objektum egy puskalövés nélkül elesik. Vági József századost, az időközben elmenekült Dudás István százados politikai helyettesét jelentéktelen sérülésekkel a tanácsházára viszik. A laktanyában megtalálják Gyenes György főhadnagyot, meglincselik. Tóth és Máthé főhadnagyot körülveszik és rugdossák. Tóth további sorsa nem ismert. Máthét szintén a tanácsházára viszik, ahol este Vágival együtt kihallgatják. A két tisztet egész éjjel itt őrzik.

Másnap – október 27-én – a tömeg követeli a két tiszt kiadatását. Vági félelmében kiugrik a második emeleti ablakon. A tömeg kiviszi az épület elé, agyontaposkák. Máthé megmenekül, mert valakik (egyes források szerint Földes Gábor és Gulyás Lajos volt²) az embereket a kórházhoz küldik. Az orvosok, akik Stefkót, a zászlóalj egyik félderítő tisztjét elrejtették a fertőző osztályon, a második felhívásra a tanácsházától kapott engedély alapján kiadják a tisztet. Kiviszik hordágyon az evangélikus templom elé, ott megkínózzák és felakasztják. Még aznap jelentik, hogy Győrben és Mosonmagyaróváron az ÁVH-t felszámolták.

A szemtanúk a következőképp emlékszenek a sortűzre:

„Edesapám jött haza a Moféból, s feldúltan mondja, forradalom van. Bezárta a kaput, hogy ki ne mozduljak. De jött a barátnóm, kimástam és elmentünk leselkedni... Amikor a laktanyához értünk, kiásott lövészárkok fogadtak, s benne katonák. Egy magasabb katonatiszt állt ott és egy zömökebb. Ez a magasabb megkérdezte, hogy mit akartok, fiúk? A bátyám fölemelte a jobb kezét, és azt mondta, hogy csak a csillagot szeretnénk levenni. Erre ő azt válaszolta, hogy mindjárt kerítünk egy létrát, s egyet intett a kezével és elállt oldalra. Abban a pillanatban elkezdtek lőni... mind a két lábamon megsebesültem, a bokámon... Elkezdtem mászni, s visszaneztem és láttam a bátyámnak a véres feje belsejét. A feje le volt szakadva a szemöldökéig...”³

Schwendtner Ferenc emlékezete: „Én odamentem kerekpárral a laktanya elé, azért tudtam odajutni a Dudáshoz, mert nem a tömeggel mentem, kinti munkát végeztem. Ott volt három haverom... Dudás odajött hozzánk. Mosolyogva jött oda. Mit óhajtanak, elvtársak? Közösen mondtuk, hogy semmi mást, csak a csillagot akarjuk levenni... Semmi akadály, kerítünk egy létrát és levesszük. A kíváncsi tömeg már közeledett oda, mindenki szerette volna hallani, miről megy ott a szó... A tömeg hátsó része a Szózatot énekelte, az eleje pedig a Kossuth Lajost. Amikor azt énekeltek, hogy Hazádnak rendületlenül... akkor dördült el a sortűz.”⁴

Petrovics János: „...A felvonuló tömeg nemzeti színű zászlókat lengetve, Kossuth-nótákat énekelve vonult a laktanya felé. Közben követelte a vörös csillag levételét a laktanya tetejéről. A felvonulók elé igyekezett egy tiszt, aki a géppuskafészeket kb. 25-30 méterre kétféltartással a felvonulókat megállította. A tiszt és a felvonulók láthatóan tárgyalásba kezdtek, majd néhány perc múlva egymásba karolva elindultak a laktanya felé... A menet ba-

A gyilkos sortűz áldozatai

ladva kb. 8-10 méterre volt a fegyverektől, a tömegben levő BM tiszt jobb kezét felemelve „sapka a kézben” jelzést adott, és ezt követően a katonák löni kezdtek... Kb. 20-30 perc után tisztult a helyzet, csak a halottak maradtak vagy örvönen, nemzeti színű zászlóval letartva. A katonaság visszavonult a laktanyába... Idővel mind több ember érkezett a területre, ezek a laktanyát körülvették, felszólították a katonákat, hogy a sapkájukról vegyék le a vörös csillagot. A közlegények 4-5 fős csoportokban tárgyalták maguk közt az eseményeket, tanácsatlanná váltak, s miután a lakosság felszólította őket, hogy tagadják meg az engedelmességet a tiszteknek, a laktanyán belül látható volt a szakadás. A lövések során az egyik kiskatona is megsérült, a bal oldali géppuskaállásban nyakon lőtték. A BM szerint a felvonulók közül valaki meggyőződése, hogy az egyik tiszt lőtt a fiúra. Feltehető, hogy nem teljesítette a parancsot.”

Dudás István írásbeli vallomásának idevágó része: „Október 25-én délután öt tagú küldöttség érkezett a laktanyába. Előadták követelésüket: vegyüek le a vörös csillagot az épület homlokzatáról, fegyverzetünket és a laktanyát bocsájtjam rendelkezésükre, az őrsök pedig szüntessék be határőrizeti tevékenységüket... Közöltem, hogy kívánságainak természetesen nem teszünk eleget, ők erre kijelentették, hogy másnap visszajönnek és övek lesz az, amit kértek, hiszen már most is van fegyverük... 26-án reggel tüntetés kezdődött a városban, amely először a tímöldgyárhoz vonult, majd a szervezők felhívására – „megyünk az ÁVO-s laktanyához is” – hozzánk közeledtek. Úgy döntöttem, ha a tömeg a laktanyához ér, hangos beszélőn szólok hozzájuk. Engedményként levetem a csillagot, de a civilek bejutását, fegyverhez jutását megakadályozom.

Kimentem a laktanya elé, ahol még csak 100-150 ember ácsorgott. Megkérdeztem, „lytársak, mi a kívánságuk”? Mondtam, ez meg fog történni, és visszamentem az irodámba, hogy a döntést munkatársaimmal megbeszéljem. Ezen közben ért a tömeg zöme a laktanya elé, én egy távolabbról dördülő lövést hallottam, majd néhány másodperc múlva tüzelni kezdtek géppuskáink. Mindez néhány pillanat alatt játszódott le. Az ablakhoz ugrottam és kiüvöltöttem, hogy „tüzet szüntes”. A fegyverek ekkor elhallgattak...”⁶

Mosonmagyaróvár Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága háromízben foglalkozott a tragédiával. Határozatot hozott a sortűz kivizsgálásáról, az áldozatok hozzátartozóinak anyagi támogatásáról, valamint emlékművet kívántak felállítani a tett színhelyén. Idézet az 1956. december 14-én végrehajtott bizottsági ülés jegyzőkönyvéből:

„4. (napirendi pont) Tárty: bejelentések

Lugosi Géza bejelenti, hogy a város lakosságának kérése az október 26-án történt sortűz esetet az illetékes szervek nyomozzák ki, állapítsák meg a felelősséget és vonják felelősségre a bűnösöket. Az ítéletet kéri a város lakosságával tudatni.⁷

Ezt követi a 158/1956 Vb. sz. rendelet:

„Mosonmagyaróvár városnak az október 26-i eseményekkel kapcsolatban sortűz folytán 51 halottja van. A lakosság és a közvélemény megnyugtatóra érdekében szükséges, hogy a sortűzekért felelősöket törvényes úton vonják felelősségre. A nyomozás eredményét vagy az ítéletet kérjük Mosonmagyaróvár lakosságának tudomására hozni.”

Az „51 halottja van” kék színnel át van húzva. Nyilván a készítők sem voltak biztosak benne, hogy ez-e a végleges adat. Az elkövetőket megtalálták, de a sortűz elrendelőinek nem esett bántódása. Az ártatlan áldozatok után újabb vétlen elítéltek haltak meg.⁸

Napjainkban számos próbálkozás történt az események kivizsgálására. Ennek ellenére még több mint negyven év múltán sem zárhatjuk nyugodt szívvel *ad acta* Mosonmagyaróvár véráztatta '56-os emlékét. Ismerjük a politikai beszédekben agyonszajkózott hősi példákat, de a korrekt tényfeltárás és felelősségre vonás még ma is csigatempóban araszol...

Jegyzetek

1. *Böröndi Lajos*: A félig bevallott múlt – Sortűz és megtorlás Mosonmagyaróváron. In: Kisalföld 1991 október 22. 7. p.
2. In Memoriam Mosonmagyaróvár 1956. Szerk.: Csicsai Ferenc – Papp Gyula. Mosonmagyaróvár VMK, MDF helyi szervezete, 1989.
3. Pandúr Ágnes emlékezete. Ld. *Böröndi*, Kisalföld 1991 október 22. 7. p.
4. Schwendtner Ferenc emlékezete. Ld. Csicsai-Papp.
5. Petrovics János emlékezete. Ld. Csicsai-Papp.
6. Dudás István írásos nyilatkozata. Ld. Csicsai-Papp.
7. *Bana József*: A dokumentumok tanúsága a mosonmagyaróvári tragédiáról. In: Kisalföld 1992 október 22. 13. p.
8. Ld. *Bana*, Kisalföld 1992 október 22. 13. p.

Források

1. *Cseresznyák István*: Dudás hazug meséi. In: Reform 1993. október 15.
2. *Csornai Artúr*: Ki lövett Mosonmagyaróváron? In: Új Magyarország 1993 december 2. 1., 3. p.
3. *Hajba Ferenc*: A mosonmagyaróvári sortűz ügye – a nyomozást megtagadták, de a tényeket feltárják. In: Népszabadság 1993. január 19. 1., 4. p.
4. *Juhász Gábor*: Új igazságtételi kísérletek. Perre mennek. In: HVG, 1993. február 27. 7., 9. p.
5. *Hajba Ferenc*: Óvári sortűz: halottak és túlélők. In: Népszabadság, 1994. február 19. 4. p.
6. *Jobbágyi Gábor*: „Ez itt a vértanúk vére”. In: Új Magyarország, 1994. március 26. 12. p., március 30. 9. p., április 2. 12. p., április 6. 9. p., április 9. 12. p.
7. *Osztorics Ágnes*: Tűzparancs, karjelzéssel. Mosonmagyaróvár – elkészült a vádirat. In: Új Magyarország, 1994. november 12. 8. p.

Siket Zoltán

1956 októbere Makón

Rövid dolgozatomban kronologikus áttekintést szeretnék adni a forradalom makói eseményeiről, benne részletesen kitérve október 26-ára, amelynek történései a mai napig élnek az idősebbek emlékezetében.

Október 17., szerda: A megyei ÁVH elrendeli a rendőrség (és természetesen az ÁVH) készségi szolgálatát, a rendőrségi épületek, objektumok fokozott biztosítását és védelmét. Indoklásul nyilvánvalóan az előző napon Szegeden történtek szolgáltak. Ekkor alapult meg a szegedi egyetemen a MEFESZ, s a hatalmon lévők úgy gondolták számolni lehet tüntetéssel, felvonulással, főként a diákság részéről.

Október 22., hétfő: Diákszabványt a makói gimnáziumban. A tanulók főleg az orosz nyelv oktatását kifogásolják.

Október 23., kedd: Este 10 órakor két katonatiszt indul Kecskemétre Nagylakra, a román határra, hogy ott fogadják az éjjel körül érkező szovjet páncélos hadosztályt és Budapestre vezessék.

Október 24., szerda: Elterjed a hír a városban: Pesten forradalom van! Mindenki a rádió híradásait figyeli. Ekkor még az egész párt és állami apparátus a helyén van. Reggel ill. egész délelőtt tart a szovjet tankok átvonulása a városon Nagylak felől Szeged irányába (a mai 43-as úton). A helyi „Viharsarok” című napilap délutáni rendkívüli kiadása az közli, hogy a Varsói Szerződés értelmében a hazánkban állomásozó szovjet csapatok vonultak át Szegeden. Ezen a napon szervezik meg a járási tanácson az állandó ügyeleti szolgálatot és a rendőrségtől kapott fegyverekkel a hivatali épület őrzését.

Október 25., csütörtök: A makóiak a rádióból tudják meg Gerő lemondását. Megkezdődik a házak fellobogozása. Az embereken kitor a vásárlási láz. Az italtoltok délig, az éttermek délután kettőig tarthatnak nyitva. Elrendelik a szesztilalmat.

Október 26., péntek: Szervezkedés kezdődik a reggeli órákban a gimnáziumban: valamit tenni kell az előző napi parlament előtti gyilkos sortűz elleni tiltakozásképpen. A pesti áldozatok emlékére néma tüntetést kívánnak szervezni. Elhatározásuk már a tanítási megkezdése előtt futótűzként terjed a diákok körében. A tervezett demonstrációhoz a városi rendőrkapitány engedélyt ad, viszont kiköti: csakis fegyvelmezett, néma tüntetésről lehet szó. A diákok a gimnázium udvarán gyülekeznek, az épületet ekkor már egy nemzeti zászlóval díszítik fel. A gimnáziumi diáksághoz csatlakoznak a Közgazdasági Technikum növendékei is. Aztán befutnak a város egyetlen gyárának, a gépgyárnak munkásai. A diákok a Kossuth-szoborhoz vonulnak, komolyság és ünneplés árad belőlük. Az egyik szervező diák, a negyedikes gimnazista *Institoris Ildikó* elszavalja a Nemzeti Dalt, a tömeg együtt mondja vele a refrént. Ezután a szobor talpázatánál elhelyezik a Kossuth-címert, melyet a gépgyár egyik tüzemének asztalosai készítettek – ingyen. Miután elhelyezték a koszorúkat, eléneklik a Szózatot, melyet már évek óta tilos volt előadni. A tömeg ajkán félszendül a Himnusz.

A gimnázium előtti téren más indulatok uralkodtak, mint a diákok körében. A szovjet emlékmű ledöntésére gyűlt össze néhány száz fős tömeg. A művet előkészületlenül, vontatottan és ügyetlenül folyt. Az obeliszkre egy kötelet kötöttek és 50-60-an megpróbálták kézzel megdönteni, a kötelet azonban alacsonyra tették, a „mű” meg sem rezdült emberi húzásra. Ekkor a hagymakutató állomás traktora próbálkozott, sikertelenül, az első kerekei a levegőbe emelkedtek. Ezután két, sínen futó létrát szereztek, ezeknek tetejére állva a kötélhurkot az obeliszk felső harmadára helyezték, az alsó tag fölött az oszlop megadta magát, a létrákat szétfeszítve zuhant a földre. A város szeptember 26-i felszabadításának évfordulójára elhelyezett koszorúkat elégették. Az oszlop alsó egységének és a bronzköpenynek eltávolítása nagy küszködés árán valósult meg. A bronz domborművet előbb a Marosba kívánták hajítani, végül a közeli MÉH-telepre került, a vörös csillaggal együtt (amely az emlékmű tetején volt).

A művet előkészületlenül, vontatottan és ügyetlenül folyt...

Este kétszáz fős tömeg gyülekezett a bíróság előtt, majd a tanácselnök lakásánál. A tömeg a rendőrség mellett elszállásolt katonaságtól fegyvert követelt, eredménytelenül. A pártbizottságok tábláit összetörték, a Magyar-Szovjet Társaság helyiségeiből képeket, szobrokat hajigáltak ki. A falakon „Ruszkik haza!” feliratok jelentek meg.

Október 27., szombat: Nincs tanítás az iskolákban. Kijárási tilalom a városban. (A kapukat zárva kell tartani és mindenféle felvonulás, még az új kormány melletti is tilos.) A kijárási tilalom ellenére este tüntetés, amit az őrsparancsnok szétzavar. A gépgyárban munkástanácsot választanak, elnöke **Dr. Tóth Ferenc**.

Október 28., vasárnap: Délben parasztyűlés a városi tanács előtt. A makóiak követelik a földek, házak visszaadását, a beadás eltörlését. A tanácselnök megígéri, hogy hétfőn a követeléseket egy küldöttség élén beviszi a megyére. A résztvevők paraszttanácsot választanak. Egyes párt és állami vezetők bujkálnak. Megkezdődnek a Nemzeti Bizottság megválasztásának előkészületei. Megszületik az Iparostanács követeléseinek 12 pontja.

Október 29., hétfő: Délelőtt 11 órakor gyűlés a Kossuth-szobor előtt a nemzeti bizottság megválasztásának ügyében. Sokszorosítják a makói ifjúság 22 pontját:

„Ébred, ébredj, istenverte nemzet...”

„Ha minket is elfúj a sors vihara...

Ném lesz az Istennek soha több magyarja

Követeléseink

1. A szovjet csapatok azonnali kivonását Magyarországról és Magyarország kilépését a varsói egyezményből.
2. Emberhez méltó szabadságjogokat, félelem mentes életet.
3. Gyülekezési, felvonulási, tüntetési és sztrájk jogot.
4. Sajtószabadságot.
5. Emberibb megélhetési jogot, magasabb életszínvonalat, magasabb béreket, alacsonyabb árakat.
6. A bérnormák eltörlését és a hat órás munkanap bevezetését.
7. Szabad vallásgyakorlást és az Állami Egyházügyi Hivatal eltörlését és Mindszenty hercegprímás szabadon bocsátását és hivatalába történő hivatalos beiktatását
8. Általános, egyenlő titkos szavazással tartott szabad választást különböző pártok részvételével.
9. Rákosi Mátyás, Farkas Imre perbefogását és nyílt tárgyalását.
10. Vonják felelősségre azokat, akik okai a polgárvér ömlésének.
11. Szabad földművelést és a parasztságtól jogtalanul eltulajdonított földek és gazdasági felszerelések azonnali visszaadását.
12. Szabad akaratot a kollektív gazdálkodás ügyében.
13. Szabad kiskereskedelmet és szabad kisipart.
14. A súlyos adóterhek csökkentését és a beszolgáltatási rendszer teljes megszüntetését.
15. Államosított családi házak visszaadását jogos tulajdonosaiknak.
16. A megvont fizetések és nyugdíjak visszaadását, valamint a nyugdíjkorhatár leszállítását.
17. Kossuth címert zászlainkra.
18. Szabad külföldi utazást.
19. Az orosz nyelvnek, mint kötelező tantárgynak az iskolákban való eltörlését és tankönyveink átírását magyar nemzeti szellemre.
20. Nyilvánítsák nemzeti ünneppé és munkaszünnappá Március 15-ét, Október 6-át, Október 24-ét.
21. A katonai szolgálati idő csökkentését és a szovjet mintájú ruhák fölcserélését régi magyar mintájúakra.
22. Fegyveres nemzeti őrség megalakítását Makó város népe követeléseinek megvédése érdeke végett.

Makó, 1956. október 29.

Makó Város Dolgozó népe és ifjúsága nevében”

A tanácselnök beadja lemondását, s eltávozik a városból.

Október 30., kedd: Délután 3 órakor 6-8 ezer ember vonul a járási tanácshoz, s itt közfelkiáltással megválasztja a Nemzeti Bizottság tagjait. A várost most már e bizottság, ill. az ebből alakult szűkebb körű Intéző Bizottság vezeti.

Október 31., szerda: Dél előtt 9 órakor a Nemzeti Bizottság bevonul a Városi Tanács épületébe. A tanácsi dolgozók esküt tesznek a bizottságra. A Bizottság elrendeli a fegyverek begyűjtését, párt helyiségeinek és iratainak zár alá vételét ill. a tanítás november 5-i megkezdését. Ezen a napon alakul meg hivatalosan a makói Forradalmi Ifjúsági Szövetség. (FISZ). Megszerveződik a Nemzetőrség. A városban ekkor már szinte mindegyik üzembem, intézménynél és munkahelyen munkástanácsok alakulnak.

November 2., péntek: Az MSzMP megalakulása után a makói kommunisták is szervezni kezdik az új pártot. A taggyűlés résztvevőit azonban egy Szegedről érkezett fegyveres csoport szétzavarja. Három vezetőt a rendőrségre visznek, a rendőrkapitány este hazahozza őket.

November 3., szombat: Élelmiszert szállító teherautók indulnak a városból Budapestre.

November 8., csütörtök: A hétfői nap helyett ezen a napon kezdődik meg a tanítás az általános iskolákban, a tanulók fele jelenik meg. A városban tart a vásárlási láz. Két régi elvtárs Szegedre utazik, az ottaniak segítségét kéri a viszonyok megváltoztatására.

November 9., péntek: A segítségkérés nem talál sikert fülekre: hajnal 3 órakor a szegedi volt ávos laktanyából (a szovjet csapatok bázisáról) 5 szovjet tank indul Makóra. Reggelre tankok állnak a városi tanács, a járási tanács, a rendőrség, a posta és a városi pártbizottság előtt. Makó szovjet városparancsnokot kap, aki mellett két helyi segítő túsútkedik.

November 12., hétfő: A gimnáziumban is megindul a tanítás, a diákok negyede jelenik meg.

November 21., szerda: A Nemzeti Bizottság elnökhelyettesét, Kiss Ernőt (a város tényleges vezetőjét) fegyveresek Szegedre cipelik. Megkezdődik a „konszolidáció”.

Irodalom

- ☐ *Halmágyi Pál:* 1956 makói eseményei. in: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1992.
- ☐ *Tóth Ferenc:* Az 1956-os forradalom kezdete és következményei Makón. A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség füzetek 6., Makó, 1992.
- ☐ *Tóth Ferenc:* Az 1956-os forradalom Makón a dokumentumok tükrében. Szirbik Miklós Társaság, Makó, 1996.

„Egész teherautónyi pufajkás jött értem...”

Egy katonasorvos emlékei

A hatodik ikszen túli Dr. Kertész Dezső azon kevesek közé tartozik, akik elmondhatják magukról, hogy bizonyos fokig formálták a történelmet. Ifjú korában az orvosi hivatást választotta, ám saját bevallása szerint a pedagógusi pályát sem érezte volna távol magától. 1956 ősze a magyar hadsereg kötelékében találta. Később bebörtönözték. Ha úgy nézzük, ennek „köszönheti” eszperantó tudását, amely jól megfér az angollal és a némettel is, talán az orosz szavak közül sem merült még mind a feledés homályába. Amikor felkerestem otthonában, kérésre 1956 valamint az azt követő esztendő történéseit idézte fel:

B. M.: – *Mielőtt a részletekről beszélünk, arról kérdezem, hogy milyen ismereteik voltak az események nemzetközi hátteréről?*

K. D.: – Ma már tudjuk, a szovjet oldalon sokáig fontolgatás tárgyát képezte a katonai beavatkozás kérdése, és ismert az Egyesült Államok állásfoglalása is. Korábban Mao Ce-tung sem helyezte a fegyveres fellépést, később azonban módosította véleményét. A legdőntőbb tényező viszont kétségkívül Tito igenje volt. A tényeket persze annak idején nem láttuk ilyen világosan.

B. M.: – *Az Ön számára mikor és hogyan kezdődött a forradalom?*

K. D.: – November 2-án Vásárhelyről katonai telefonon beszéltem Király Bélával, s közöltem vele, hogy behívtunk kétezzer embert és fegyvereket osztottunk a fiatalok között. Nem katonaviseltekből zászlóaljkat szerveztünk. Hiszen az északkeleti határon özönlik befelé a szovjet haderő. Erre ő felcsattant: hogy csinálhattak ekkora örültséget, mikor most nyilvánította ki a

kormány a semlegességét? Azonnal álljunk le, és csináljunk vissza mindent, utasított. Ami pedig a szovjet csapatok beáramlását illeti, tette hozzá, semmi meglepő nincs benne. Ember, ezek ki akarnak vonulni, s most hozzák a szállító kapacitást. De ehhez miért kellene a legmodernebb tankok, a tüzéség? – vetettem ellene. Mert főként ezek érkeznek. Azt felelte: látszik, hogy maga laikus, az ilyen katonai kivonulást is fegyveresen biztosítani kell. Csak-hogy mi a szovjet csapatok közötti nem kódolt üzenetváltásokat is le tudtuk hallgatni, s ezek alapján tájékozódhattunk a csapatmozgásokról. Így azután nem ért bennünket túlságosan nagy meglepetés, amikor felvirradt november 4-e hajnala.

B. M.: – *Milyen feladatot kapott akkor az Önök egysége?*

K. D.: – Kivonultunk védelembe. Arra számítottunk, hogy északkeleti irányból közelednek majd felénk, így a fő erőink, a tüzéség, a harcokcsik, amikkel rendelkezünk, beásták magukat. Harckészületben vártuk az oroszokat. Negyedikén dél körül a hadosztály-parancsnokságról – amely Békéscsabán volt – érkezett egy telefonos jelzés, miszerint az létezik és működik, s épp úgy állt a forradalom oldalára, mint a teljes hadsereg. Rendelkezésük értelmében tárgyalásokat kellett kezdenünk az oroszokkal. Én úgy ítéltem meg, hogy különösebb tárgyalni valónk nincs velük, csupán azért, hogy az ő elképzeléseiket segítsük vagy annak alá vessük magunkat. Bár nem tűnt lehetetlennek, hogy mégis el

tudunk érní valamit. Arra a belátásra jutottunk, hogy eleget kell tennünk az utasításnak, noha a legjobb tudomásunk szerint a parancsnok már szovjet fogságban volt. Utunk ezután Orosházáig vezetett, ahol találkoztunk a hadosztály többi alegegységeinek vezetőivel. Itt a következő javaslatot tettem: a katonai parancsnokok maradjanak ott, illetve térjenek vissza az alakulataikhoz, hogy az egységek irányíthatóságát, ütőképességét megőrizzük. Mert könnyen megeshet, hogy a tárgyalás után szépen bedutyiznak bennünket. A 3-4 járműből álló konvojunk fehér zászlókat lobogtatva elindult a találkozóra. Szovjet páncélosok sorfala között érkeztünk meg Békéscsabára, ahol a város szélén csatlakozott hozzánk valami százados vagy őrnagy. Így értünk a „megbeszélés” helyszínére, ahol tisztjei társaságában a hadosztályparancsnok fogadott. A tolmácsuk egy vörös képű kis mitugrász, agresszív alezredes volt. Megállás nélkül pattogott. Olyan lett a légkör, hogy ott valódi tárgyalásra gondolni sem lehetett. Egyenlőtlen felek álltak szemben egymással, harcokcsikkal, lövegekkel depresszionált hangulatban. Ráadásul nyomban közölték, hogy nagyon rosszszallják, amiért nem a parancsnokok jöttek el, s ezek után nem is tartott tovább az egész negyed óránál. Már alkonyodott. Indulni készültünk. Valami csoda folytán engedtek elmenni bennünket.

B. M.: – *A tárgyalás tehát eredménytelenül végződött. Mi történt ezután?*

K. D.: – Még másodika körül kidolgoztunk egy tervet egy kisebb parancsnokság létrehozására. Döntésünk úgy szólt, hogy nem védjük Vásárhelyt, s a kisebb városokat, hanem átvonulunk ide Szegedre, amely stratégiailag nagyobb jelentőségű.

Az összevont erőkkkel esetleg tehetünk valamit. Egyébként a későbbi vádirat ezt úgy fordította ellenem, hogy én egy tiszántúli hadtest megvalósításán fáradoztam. Ostobaság! A mi egységünk úgynevezett „A” alakulat volt, azaz háború esetén azonnal bevetésre került volna, ennek ellenére három csatanapra elegendő lőszerrel rendelkezünk, utánpótlási lehetőség nélkül, üzemanyag pedig végképp hiányzott. Megfelelő légelhárító berendezéseink sem voltak, a nagy sebességű sugárhajtású gépekkel szemben tehetetlenek lettünk volna. Ha reálisan nézzük, a mi egységünket egyetlen vadászbombázó képes lett volna megsemmisíteni. Légierővel szintén nem rendelkezünk, miután az oroszok már elsején megszállták a reptereket. Öngyilkos vállalkozásnak látszott egy ellenük folytatandó harc.

B. M.: – *Ilyen körülmények között, gyantatom, nem vállalták a megmérgettetést.*

K. D.: – A forradalmi tanácsban nem volt egységesen kialakult álláspont a jövőt illetően. Mire az orosházi megbeszélés értem, a tisztek körében nyomasztó hangulat uralkodott. Estére járt, egységünket már bevonta a tüzelőállásból a parancsnokság. Összehívtunk egy gyűlést, ahol a legénység dühödt, elkeseredett felszólalásait a hazafias forradalmi buzgalom hatotta át. Elhangzott, hogy a tisztek, valamint a forradalmi katonai tanács is áruló, s eláll a harctól. Ekkor felpattantam az asztal tetejére. Olyan vádak röpdösnek itt, amelyekre reagálnom kell, kiáltottam, s bárki azt hiszi, hogy gyávák vagyunk, tessék, vonuljunk ki a csataterre. Vigyük magunkkal a három napra elegendő muníciónkat, az elégtelen, kis számú felszerelésünket, s ha legalább húsz jelentkező lesz, azonnal me-

hetünk is. Akkor mély, drámai csend lett. A kakaskodó fejek lehorgadtak, valaki felzokogott... Senki sem volt, aki kilépett volna.

B. M.: – *Mi történt Önnel később?*

K. D.: – A Kádár-kormány nyilatkozata úgy hangzott, hogy akik közönséges bűncselekményekben nem vettek részt, azokkal szemben semmilyen eljárást nem foganatosítanak. Nem érezhettem azért biztonságban magam, mégis azok mellett akartam kiállni, akikkel közösséget vállaltam. Pedig biztonságos, komoly lehetőségeim lettek volna az Egyesült Államokban a feleségem és a rokonság révén. Körzeti orvosként dolgoztam Vásárhelyen, amikor 1957. január 4-én egy egész teherautónyi pufajkás jött értem és letartóztattak. Nyáron kezdődött meg a kihallgatásom, s októberben itt Szegeden volt az illetékes katonai bíróság előtt a tárgyalás. Egy *Mátyás György* nevű hírhedt halálbíró volt a bíróság elnöke. Ez mint népbíróság működött, s az ítélet kiszabásában sokkal nagyobb lehetőségekkel bírt. A szigorúan zárt tárgyaláson a bíró máig megfejtethetlen rejtvényként maximális jóindulatot tanúsított irányomba. Pedig egy asszonyt, akit körzeti orvosként jól ismertem, össze-vissza hazudozta a legképtelenebb dolgokat. Fél órán át kellett hallgatnom, milyen kegyetlenkedéseket vittem véghez. Egyszer, amikor kimentem hozzájuk, állítólag lekaptam a férje pufajkáját a fogasról, két lábbal megtapostam és kiabáltam, hogy az összes pufajkást megöljük... Ám tisztában voltam azzal, hogy ezek a tanúk csupán önmagukat igyekeznek menteni, s minél kedvezőbb színben feltüntetni. Ennek dacára koncepciók ügyekért nem ítélték el,

sőt még azokban sem mindben „marasztaltak” el, amelyeket pedig elkövetünk. Az említett tanúvallomás elhangzása után a gyors beszédű bíró feltette a kérdést: „Az első rendű vádlottnak van kérdése a tanúhoz?” Mire én: „Nekem az elnök úrtól lenne kérdezni valóm”. – „Csak tessék!” – „Egyáltalán figyelembe veszik, amit itt ez az asszonyosság elmondott?” Legyintett a kezével: „Ugyan, hagyja, kérem.” Biccentettem. „Köszönöm, nincs kérdésem.”

B. M.: – *Végül milyen ítélet született?*

K. D.: – Hét év börtönt kaptam. Az 1680 oldalas peranyagban szerepelt, hogy az elsőrendű vádlottnál az intelligenciája súlyosbító körülmény, mivel ennek segítségével céltudatosan, az első pillanattól kezdve az ellenforradalom konszolidálására törekedett. Én persze fellebbviteli tárgyalást szerettem volna, ám az ügyvédem a következőket mondta: vagy visszavonom a fellebbezést vagy nem vállalja tovább a védelmemet. Így maradt a hét év, amelyből valamivel kevesebbet, mint hatot le is töltöttem.

B. M.: – *Melyik fogda lakója volt?*

K. D.: – Ó, engem beszerveztek az „ismerd meg hazád börtöneit” mozgalomba. Így kis ideig élveztem a vásárhelyi, majd a békéscsabai laktanyai fogda vendégszeretetét. Azután jött a Fő utcai börtön, majd az Országos Gyűjtőbe vittek, de a szegedi Csillagban is megfordultam. Az ítélet után, '57 karácsonya táján kerültem Vácra. Onnét 1960-ban tovább vittek, fegyelmi okokból, minthogy ezer egynéhány százán napokig éhségstrájkot folytattunk az akkori amnesztia részlegessége és soványsága miatt. Huszonkilencünket szállítottak Márianosztrára. Itt egy évig

semmilyen kedvezményben nem részesülhettünk: nem volt szabad dohányozni, olvasni, csomagot és levelet kapni, tartani a kapcsolatot a hozzátartozókkal. Egyszer két rabtársunk elbarikádozta magát. Az örök rájuk törték az ajtót, pufogás. Miminden hallatszott a zárkákából, s az ember óhatatlanul meglóduló fantáziája nem sok jót sugallt. Erre valamennyien nekiugrottunk az ajtóknak, hatalmas lármát csaptunk. Válaszul *Bibó Istvánt*, akit szintén ott tartottak fogva, valamint engem, kegyetlenül megvertek, s még tíz nap sörétet is a nyakunkba sóztak, amit közös cellában kellett letöltenünk.

B. M.: – *Hogyan teltek azok a napok, s milyen embernek ismerte meg Bibót?*

K. D.: – Valósággal repült az idő. Megvitattuk, hogyan látjuk a világot, olykor meg Arany-balladákat szedgettünk elő, s próbáltuk egymásnak elmondani. Húsz évvel volt idősebb nálam, de az ő memóriája jobbnak bizonyult. Egy nagy tudású, szerény ember képét őrzöm a lelkem mélyén vele kapcsolatban. Sikerült őt elég jól megismernem, hiszen számos büntetésünket töltöttük együtt.

B. M.: – *Önt mikor bocsátották szabadon?*

K. D.: – 1962. július 28-án.

B. M.: – *Sikerült beilleszkednie a hétköznapi életbe, nem érezte úgy, mintha az élete már nem ugyanolyan lenne, mint azelőtt?*

K. D.: – Természetesen minden más lett. A lelkem valahogy eltorzult, idegenként tekintettem önmagamra. Megváltoztam.

Baráti társaságban
Balról az első: Kertész Dezső

Mint hogy kötelezettségem is volt rá, nyomban munkát kerestem. Apátfalván körzeti orvosként tevékenykedtem, majd 1970-től 1991-ig Földeákon. Ám hogy végképp meg ne feledkezzenek rólam, 1979-ben még aláírtam a Charta '77 tagjainak elítélése ellen tiltakozó ívet, amelyet az ország vezetőin kívül eljuttattunk a Le Monde-hoz, amely már a másnapi számban le is hozta az aláírók listáját.

B. M.: – *Nem telt egyhangúan az élete...*

K. D.: – Ha az egyes egyénről nem derül ki, hogy döntő pillanatokban miként viselkedne, az csak azért van, mert hiányoztak az életéből az ilyen alkalmak. Nekem kijutott belőlük. Én szubjektíven ítélem meg a történeteket, ám ez is része egy nagy objektív képnek, amelyről azt tartják: a ma politikája a holnap történelme.

Molnár G. Attila

„Mindig a forradalmárok vitték előre a világot,
csak nem volt jó egy mártír családjában élni”

Ha kérdezték, kivégzett bátyját inkább elhallgatta...

Kedves olvasó, mielőtt belekezdene nekem az írásnak az olvasásába, be kell vallanom, hogy nem vagyok történész. Nem mélyedtem bele az 56-os események boncolgatásába, nem elemeztem az akkori korszellemet. Mielőtt mikrofont ragadtam volna, leültem dolgozószobám asztalához és gondolkodtam. Adott két ember, akiket a múlttól fogok faggatni. Meséljék el nekem, kérem, hogy történt... Nem az volt a célom, hogy hőst csináljak Kováts Józsefből, aki a 40 éve történt szegedi események egyetlen halálraítélteje – az a politikusok dolga – hanem, hogy felidézsem azt amit akkor az emberek átéltek. Hiszen a hősök is csak emberek.

– *Hogyan ismerkedett meg Kováts Józseffel?* – tettem fel a kérdést *Vajtai Évának*, aki valaha közeli ismerőse volt.

– Jóskát én akkor ismertem meg, amikor az első börtönbüntetéséből hazaérkezett. Én akkor 20 éves lehettem. Elsőéves orvostanhallgató volt, amikor le tartóztatták, tudomásom szerint a Kisgazda és a Kommunista Párt közötti konfliktusnak volt ő egyik szereplője. Elvitték és 5

Fellobogozott teherautó a szegedi Kárász utcán

évre lecsukták. A húga, Böbe nagyon jó barátnőm volt, és egyik nap boldogan újságot adott nekem, hogy a bátyja, Jóska nem sokára hazaérkezik, és nagyon nagy szeretettel várnak engem is. Én a kertben szedtem egy nagy csokor margarétát, hogy ezzel köszöntsem a legjobb barátnőm testvérét. Egy nagy, fotelben ült egy fekete csontkeretes sovány, magas, komoly, szótlán férfi. Őszintén szólva alig vártam, hogy a kötelező látogatás véget érjen és én megszabaduljak. Aztán Jóska elkerült otthonról, mert traktorosi állást kapott Csorváson. Egy fél év múlva Böbe megint meghívott, ugyanis a bátyja szabadságot kapott, és néhány napra hazalátogatott. Aki azonban akkor nekem ajtót nyitott, már nem az a megkopott ember volt akit megismertem, hanem egy barnára lesült, mosolygós, rendkívül kellemes jelenség. Emlékszem, akkor nagyon jól beszélgettünk.

– *Ön ekkor 20-21 éves fiatal lány volt. A szimpátián kívül felébredt önben valamilyen más érzés is?*

– Igen. Én mint afféle fiatal lány felfedeztem benne a férfit is. A családom tagjai meg is mosolyogtak ezért, de később mikor látták, hogy ez mennyire átformált, már nem képeztem a nevetség tárgyát. Ha hazajött, mindig megkeresett, nagyokat sétáltunk, józúcket beszélgettünk. Tulajdonképpen ennyivel, a személyes jelenlétével, azzal, hogy küzd a fennmaradásért, nekem be kellett érnem.

– *Mi történt ezután önnel?*

– Férjhez mentem és elkerültem Szegedről. A forradalmat Héderváron éltem át. Itt tudtam meg néhány hónappal később, hogy Jóskát november 4-én le tartóztatták és a családja hónapokon keresztül semmit nem tudott róla. Minden olyan homályos és kibogozhatatlan volt. Egy 1958 végén íródott levélben közölte édesanyám, hogy Jóskát október 6-án kivégezték. Évek múltán amikor a barátokkal újra összejöttünk, mindannyiunknak az volt a véleménye, hogy mi nem változtunk. Változott a világ, felcseperedtek generációk, akiknek már ezekkel az eseményekkel érzelmi találkozásuk nem volt.

* * *

Kováts József húgát, Erzsébetet Dunakeszin találtam meg. Boldog nagymama és rendkívül kedvesen fogadott. Rögtön bele is kezdtem a közepébe:

– *Hogyan fogadta ön és családja József 56-os tevékenységét?*

– Haragudtam rá, mert féltettem a családot. Könyörögtem neki én is meg szegény édesanyám is, hogy ne csinálja. Anyám mondogatta neki, hogy elege volt már a börtönbe járásból. Kértük, hogy ne avatkozzon bele, hisz ez nem egészen az ő forradalma. Ezt a reformkommunisták csinálják. Ő pedig egy volt rendőrtiszt fia, és az embereknek könnyen a fehérterror juthat eszébe. Ezt neki fel kellett volna fogni. De hát nem! Igaz ugyan, hogy mindig a forradalmárok vitték előre a világot, de nem volt jó egy mártír családjában élni. Apámat behívták a rendőrségre, hogy most mit csináljanak? Erre apám azt válaszolta, hogy a rendőröknek nem politizálni kell, hanem rendet tartani. Ezért apámat is lecsukták 2 évre.

– *Mikor volt ez pontosan?*

Nagygyűlés Szegeden 1956-ban

– '57 elején. Apámat Márianosztrára, Jóskát pedig először Pestre, majd visszahozták Szegedre. Itt volt a tárgyalása. Én csak egyszer voltam ott, de akkor is olyan csúnyán nézett rám, hogy nem mentem többet. Szerette volna, hogy ne keveredjek ebbe bele.

– *Érte önöket valami atrocitás?*

– Fizikailag nem bántalmaztak bennünket, csak nem kaphattam munkát. Elmentem egy gyárba dolgozni, és volt egy Náci nevű párttitkár. Ha ott engem meglátott, én másnap már nem voltam ott.

– *Mindaz József miatt?*

– A család miatt, meg József miatt. Ahogy az előbb említettem, fizikailag nem bántottak, csak lelkileg. Úgy tudtuk meg, hogy kivégezték, hogy csak úgy beszéltek. Volt egy börtönőr, aki azt mesélte, hogy rettenetes dolog történt a Csillag börtönben, mert felakasztottak egy 32 éves férfit. Ez volt a bátyám. Így tudtuk meg, hogy egyáltalán kivégezték. Édesanyám állandóan kijárt a rabtemetőbe, hogy meglesse, hová is temetik a bátyámat. De nem sikerült megtudnia. '89-ben egy börtönőr mondta el, hogy 2 nap múlva hajnalban vitték ki és földelték el. Szegény apám Márianosztrán egy sétán tudta meg, hogy kivégezték a fiát. Valaki megtudta és szájról szájra terjedt a hír. Jóska utolsó kívánsága az volt, hogy hozzanak neki szőlőt és

lány kenyeret, lévén, hogy lesz még szőlő s lány kenyér. Végigrohanták egész Szeget, de nem találtak kenyeret, csak zsemlet. Így szőlőt és zsemlet vittek be neki. A siralomházban gyakorolják a rabok, hogy mit fognak mondani a vesztőhelyen. Egyszerűen mondogatják magukban. A bátyámnak ezek voltak az utolsó szavai: *A hazáért és a szabadságért halok meg.* Igazából nem is szívesen érdeklődtünk a részletek felől, mert csak rosszabb tett volna. Az, hogy küzdeni kellett a fennmaradásért, átszolgált bennünket ezen a nehéz helyzeten. Jó, a bátyám meghalt, de az életnek mennie kellett tovább.

– *November 4. után az ismerősök, barátok hogyan fogadták a történeteket?*

– Nagyon kevés barátunk maradt. Akik viszont megmaradtak, természetesen együttérzéssel. Emlékszem, egyszer egy nő benyitott hozzánk és anyám kezébe nyomott egy borítékot. Kinyitottuk, és pénz volt benne.

– *Az elmúlt 40 év alatt mennyit beszéltek Józsefről?*

– Inkább addig míg a szüleim éltek. Utána féltem attól, hogy a férjemnek kellemetlensége lehet ebből: nagyon nagyon kevesen tudták rólam, hogy nekem valaha volt egy bátyám. Ha megkérdezték tőlem, hogy van e testvérem azt feleltem, hogy nincs, egyedül vagyok.

Kunstár Csaba

Döbör András

Szökés a recski haláltáborból

A következő oldalakon az ötvenes évek Magyarországnak egyik leginkább regénybe illő, legizgalmasabb és egyben leghátborzongatóbb eseményéről olvashat a kedves olvasó. Már a cím is árulkodó. Szökés a szupertitkos internálótáborból, abból a táborból, amelyről a nyugat-európai közvélemény csak a vakmerő tett után vett tudomást. Mielőtt követnénk az események menetét a résztvevők és a tanúk vallomásai alapján, ismerkedjünk meg gyorsan a magyar internálótábor nemzetközi előzményeivel, mintáival. Ezek ismeretében már könnyebben válaszolhatunk arra a kérdésre mi is, melyre majd a visszaemlékezők adnak konkrét választ: A recski tábor célja vajon „csupán” az internálás volt-, vagy a *megsemmisítés?*

I. Recski nemzetközi előzményel

A recski táborhoz hasonló intézmények Szovjet-Oroszországban már 1918 augusztusától működtek. A szovjet koncentrációs légerek régi kolostorokból, apácázárdákból lettek kialakítva Moszkva és Novgorod környékén. Akkoriban összesen kb. 5000 embert tartottak fogva bennük.¹ 1918. szeptember 5-én látott napvilágot Grigorij Ivanovics *Petrovszkij* belügyi népbiztos koncentrációs táborokat előállító rendelete.² Az első ennek nyomán kialakított mintatábor a Fehér-tengeri Szolovecki szigeteken hozták létre (ahol már 1718-tól állami börtön működött), Felix Edmundovics *Dzerzsinszkij* bel-

ügyi népbiztos és egyben CSEKA³ parancsnok utasítására. Az intézmény a *Politikai elkülönítő tábor* (Politicseszkiye Izolatori) nevet kapta, induló létszáma 3760 fő volt, mely 1928-ra 60 000 főre emelkedett.⁴

E táborból mindössze egy rab, Sz. A. *Malzaganov* hajtott végre sikeres szökést, és „élményeiről” írott könyvét 1930-ban Londonban adta ki *Pokolsziget* címmel, de ekkor még senki sem hitt neki.⁵

Németországban az 1933. február 28-án kiadott ún. „Schutzhaft”-rendelet adta meg a törvényi lehetőséget internálótáborok felállításához, aláírója bizonyos Hermann Wilhelm *Göring*. A rendelet érvényes volt „minden olyan személyre, akinek magatartása a nép és az állam érdekét és biztonságát veszélyezteti”, és kihirdetése után nem sokkal, 1933. március 22-én meg is kezdte működését a Münchentől északnyugatra telepített *dachau*i büntető tábor. 1933 és 1945 között 206 000 ember fordult meg ott, és ebből meghalt 31 951.⁶ Dachauból is egy sikeres szökésről tudunk, mégpedig a münsteri egyházkertület fiatal káplánjának a sikeréről.

II. A recskli tábor, és a szökés előtörténete

Recsk szovjet mintára épült és üzemelt. Ma még sajnós titkos (és az ún. „adatvédelmi törvény” miatt féltő, hogy még sokáig az is marad) az *alapító rendelet*, és az, hogy ki jegyezte. Nem húzható a vizes lepedő minden rosszért csupán *Péter Gáborra*⁷ (és az ÁVH-ra), ugyanis felettségi tudta nélkül még ő sem intézkedhetett ilyen volumenű ügyben. Tudnia kellett róla a mindenható Párt Központi Vezetősége tagjainak, illetve a Központi Vezetőség Adminisztratív Osztályának is, melynek ekkor *Keleti Ferenc*⁸ volt a vezetője. És persze tudnia kellett róla a belügyminiszternek is, akit *Kádár János*nak hívtak.⁹

A rabokat a legkülönfélébb helyekről verbuválták össze (Gyűjtőfogház, Vác, Kistarcsa stb.) és Gödöllőn át vonaton, marhavagonokban szállították őket *Recsk-Parád-fürdő* állomásra. A rabok előlétele sokszor homlokegyenesen ellenkező volt. Voltak közöttük kényelmetlenné vált „őskommunisták”, „jobboldali szociáldemokraták”, egyszerű parasztok, értelmiségiek, tudósok, művészek, horthysta katona- és rendőrtisztek, sőt voltak ávósok is. A közös bennük a „politikai megbízhatatlanság” volt, természetesen az *éberség jegyében*, melyet *Rákosi* „elvtárs” az 1949. szeptember 30-iki nagy budapesti pártaktíván fogalmazott meg először nyilvánosan.¹⁰

Kéri Kálmán vezérkari ezredes, miniszteri szárnysegéd 1942–44-ben, volt recskli rab

Hogyan bántak a rabokkal a megérkezés után? Erről valljon egy szemtanú, egy volt recski internált, Kéri Kálmán¹¹: „Egy ÁVH-százados lóhátról kísérte a menetet. Parancsára a géppisztolyos őrség futólépésben hajszolt a hegyek felfelé vivő úton. A vasútállomás a tábor-tól öt kilométerre feküdt. ... A lemaradókat ütötték. Én nem bírtam sokáig, összeestem. Először is az örök összerugdostak. Nagy nehezen feltápszkodtam, de pár méter után ismét összecuklottam. Rugdosás következett, de mivel nem voltam képes felállni, két társammal feldobattak egy szekérre. ... Egy rozoga, birkatrágyával teli akolban aludtunk, és kora reggel már munkára fogtak bennünket. ... Gyenge voltam, és nem tudtam a munkát olyan intenzi-tással végezni, mint ahogyan megkövetelték. A felügyelő ÁVH-s rögtön megállapította, hogy szabotálok. No, ha valaki szabotál, akkor azt büntetni kell! ... Ásattak három lyukat, és a szűk gödrökbe beleállították az embert. Amikor én kerültem sorra, éppen szakadt az eső. Ott álltam étlén, szomjan. Az eső felülről verte a fejemet, a bokámtól felfelé egyre emelkedett a víz. Ha az örnek kedve támadt, kiharancsolt a mocsokból, megvert és visszarúgott... Ez volt a fogda, itt, Magyarországon, a szocializmus építésének hazájában.”¹²

A kérdésre pedig, ti. hogy Recsk internáló vagy megsemmisítő tábor volt-e, adjanak választ a szemtanúk:

„Szabadulásom után ... a nyilvántartásban nem találták a kartonomat. Másnap, amikor újra hiába keresték, és kiderült az is, hogy Recsken voltam, akkor hozta elő az irattá-ri polcokról egy nagyon rendes, udvarias rendőrtiszt és így szólt: »Miert nem monda rögtön, hogy Recsken volt? A maguk kartonjait már három éve az elhaltak közé sorolták be...« Hát cunyre számított a hatalom a recski rabok visszatérésére.” (Pártay Tivadar, volt független kiskgazdapárti országgyűlési képviselő, hajdani recski rab.)¹³

„Az őrség parancsnoka Simon László ÁVH-s főhadnagy volt. Szadista mivoltát jellem-zi kedves mondása: »Magukat csak azért nem végeztük ki, mert a Szabad Európa Rádió so-kaat pofázik, de nekem gondom lesz rá, hogy mielőbb megdögöljenek.« ... Jellemző az egész recski haláltáborra, hogy egy olyan kőbánya feltárására és megnyitására kényszerítettek min-ket, ami több mint száz év óta, sokszoros próbálkozással sem sikerült, sem fegyverekkel, sem jól megfizetett munkásokkal.” (Erdey Sándor, volt recski rab)¹⁴

„A halottak száma még ma is titok. Talán az elzárt iratokból lehetne kideríteni. Utó-lagos becslések és visszaemlékezések alapján 40-50 főre tehetjük azokat, akik sérülten, végel-nyengülésben elpusztultak. Nincs sírjuk ... halotti anyakönyvük sincsen. És még nem beszél-tem az öngyilkosokról. ... Semmi különbség nem volt a táborok között. Talán, talán ... annyi, hogy Recsken nem lőtték meztelenül tarkón az embereket, mint Dachauban, vagy Szolovecken.” (Kéri Kálmán)¹⁵

Azt hiszem, nem kell kommentárt fűzni e vallomásokhoz a recski tábor funkcióját illetően. S valószínűleg sikerült is volna az ÁVH és a Párt gyalázatos terve (a rendszerre veszélyes személyek lassú megsemmisítése), ha egy maroknyi bátor ember vakmerő tette a vi-lág tudomására nem hozza a magyar haláltábor létét, és Nagy Imre miniszterelnök a Sztálin „generalissimusz” halálát¹⁶ követő enyhülés idején meg nem szünteti az inter-náló táborokat¹⁷, köztük a recski tábort.

III. A szökés

Recskről az első szökést *Dobó József* volt csendőr főhadnagy kísérelte meg, akinek sikerült is átjutnia Csehszlovákiába egy ismerőséhez, de mikor híret vette, hogy édesapját és vejét a szökése utáni tizedik napon Recskre szállították, önként jelentkezett, hogy mentse őket. A táborbeli fogadtatásáról szóljon egy szemtanú: *„Négy ÁVH-s kézi- és láb-bilincsben vonszolt a földön egy vértől csöpögő embert, akiben Dobó bajtársunkat ismertük fel. ... Az ÁVH sorfala előtt felállították ... és parancsot adtak, hogy ... békaügetésben menjen el közöttük. Rögtön az elején összeesett, és a terrorlegények ... addig ütötték, verték gumibottal és nadrágszíjjal, amíg csak vértócsában fétrengő húscsapat lett belőle. Még annyit láttunk, hogy pokrócba csavarták, és a föld alatti fogdába lökték le. Ez az esés 2 méterről már maga elég lenne a csonttöréshez ... Életét valószínűleg dr. Hoyos Jánosnak¹⁸ köszönhette, aki elszállítására előtt minden sebészti tudását latba vetve összefoltozta.”* (Erdey Sándor)¹⁹

Azonban az első szökés véres kudarca sem ingatta meg eltökélt szökési szándékát *Michnay Gyulának*²⁰ a magyar történelemben egyedülálló szökés megszervezőjének és sikeres végrehajtójának. A szervezés az ő érdeme, és a kivitelezés terhe is az ő vállán nyugodott. Társai: *Lőcsey Géza, Stern Mendel, Stern Pál, Mózes Mihály, Kihut József, Kertész János és Haraszti József*. A kerítésen kívülre jutás terve az volt, hogy Lőcsey ÁVH-snak öltözve kivezeti rabtársait a táborból a „vasárnapi társadalmi munka” alatt, amikor a táborkörletet építik a rabok. A tervnek megfelelően egy a Lőcsey természetére „passzoló” ávos rabruhát szereztek, szétszedték azt, majd kifordítva összevarrták a szabóműhelyben, hogy a vörös csík (ami a rabok megkülönböztető jelle volt) ne látszódjék. Az ÁVH-s tányérsapka Stern Pál műve volt. A derékszíjat Michnay két csajka babért vette. A géppisztoly készítése bizonyult a legnehezebb feladatnak. A tust Kihut vágta ki a fűrészüzemben, a csövet egy feketére festett kötő kalapácsnyél helyettesítette. A tust cipőkrémmel és olajjal pácolták, a szíja bőrből készült. A dobtárat Erdey Sándor készítette egy üres paradicsomos konzervdobozból. Az így készült utánzat tökéletes mása volt a 72 lövetű orosz géppisztolynak, a „davajgitár”-nak.²¹

1951. május 20-án gyönyörű, verőfényes vasárnap délelőtt volt, mikor a nyolc szökevény egyszerűen kísértelt a kerítésen vágott nyíláson, ahol a kőművesek jártak ki dolgozni – vasárnap kivételével! *„Lőcsey halálos nyugalommal kilépett a*

Michnay Gyula fiatal korában...

...és napjainkban

A többiek pedig követték, mindenki munkához volt öltözve; szerszámokkal, malteros vödörrel, stb. fégyelmezetten vonultak Lócsey után az erdőig. A baj akkor történt, amikor beértek oda, egy részük ugyanis pánikba esve, mindent eldobálva az előzetes megbeszélés ellenére déli irányba elfutott. Pedig úgy tervezték, hogy együtt menekülnek tovább a mindössze 35 km-re lévő csehszlovák határ felé. Csak Michnay, Lócsey és Mózes Mihály maradt együtt, s ők erőltetett menetben elindultak a megbeszéltek irányba. „A patakban mentünk egy jónéhány száz métert, hogy az üldöző kutyák a nyomunkat elveszítsék, és azután délre fordultunk, Kisternye irányába.” (Mózes Mihály)²³

„Hatalmas tempót diktálva sikerült elérnünk a kisternyei országutat, azon átlépve a túldoldali dombról vettük észre, hogy micsoda nagy autósor jön, ugrálnak le a katonák és más fegyveres személyek kutyákkal, zárják le itt a környéket, de mi már két kilométerrel vagy hárommal túl voltunk az első zárógyűrűn. Ez volt a nagy szerencsénk.” (Michnay Gyula)²⁴

Kisternyénél délre fordultak. Mindenütt az erdőben mentek, sohasem mentek ki a nyílt terepre, csak éjszaka. Irányt a csillagok állásáról vettek, és szinte rohantak – ekkor már – Budapest felé. Útközben a mezőn ettek, amit találtak: zöldhagymát, nyerskáposztát – csak úgy, földesen. Buják térségét elhagyva, Szirák környékén a kis társaság újra szétvált, mivel Mózes Mihály Vác felé akart menekülni, Michnay és Lócsey pedig továbbra is Budapestre akartak eljutni. Az egyedül maradt Mózes Kosdon lakó régi ismerőséhez igyekezett, ekkor már lázas betegen, és el is ért a falu határáig, azonban nem mert bemenni, csak beüzenni. „... Kijött a rejtkehelyemre, egy agyagbarlangba, és megmondta, hogy estére értem jönnek, mert most tele van rendőrökkel és katonával a környék, úgyhogy most veszélyes lenne a faluba bemenni. Időközben ott futballoztak a gyerekek a réten, és a labda begurult az agyagbarlangba, és a labda után futó gyerekek felfedeztek. Nagy kiabálás volt, amire fölfigyeltek a falu szélén állomásozó rendőrök, és így az ő fogságukba kerültem. ... Bevittek a váci rendőrkapitányságra, kezelésbe vettek. Nagyon megverték, ugye, a többi társaimnak a holtartózkodása után érdeklődtek, ... de hát erre nem tudtam semmi választ adni, úgyhogy nagyon kiadós verést kaptam. Elterültem az előtérben a szőnyegen, vizet öntöttek a fülembre, hogy magamhoz térjek, de nem tértem, mert ha fölkel az ember, akkor tovább verik. Hát ... egy őrt állítottak mellém, aztán jöttek Pestről értem. ... Vác után a Fő utcára hozták,

ahol megint kiadós verést kaptam, hogy valljam be, hol van Michnay és hol van Lőcsey. Hát én nem tudtam. (Mózes Mihály)²⁵

Közben Michnay és Lőcsey a Dunakeszi Műhelytelepnél elérték a Dunát. Itt ők is elváltak egymástól; Lőcsey úgy döntött, hogy átússza a Dunát, s folytatja az utat tovább, nyugatra. Michnay bement Újpestre, ahol felkereste régi barátját, volt internált társát, Pogány Györgyöt. Ott kapott civil ruhát, megborotválkozott, és rá sem lehetett ismerni.²⁶ Erre szüksége is volt, hiszen barátja elmesélte neki, hogy az egész városban, a bekötő utakon, vonaton, autóbuszon, villamoson és az utcákban állandó a razzia, az ÁVH mindent elkövet a kézrekerítéséért. A rokonoknál, barátoknál házkutatások voltak, és mindenhol, ahol feltételezték, hogy ott ők is megjelenhetnek. Pogányéktól pénzt is kapott, s folytatta útját. A család ezért a segítségért 2 évi börtönbüntetést kapott. Lőcseyt is elkapták nem sokkal később az osztrák határon, így az ÁVH minden energiáját Michnay kézrekerítésére szentelhette. Egyes források szerint ekkor már több tízezer határőr és ávós kereste a szökevényt, repülőgépek és helikopterek bevonásával.²⁷

S most nézzük a szökés további cseménytörténetét a leghitelesebb forrás, Michnay Gyula elbeszélésében.

„A múlt tapasztalatai alapján ... rendelkeztem azzal a képességgel, hogy bele tudtam magam élni az üldözök elképzeléseibe, és az volt a logikus, úgy cselekedni, hogy az abszolút logika-ellenes legyen. Én tudtam azt, hogy ők tudják, hogy én Malomsok községből származom, ahonnan légvonalban a Hanság 25 kilométerre van, és a logikus az lett volna, hogy itt ismeri az illető a terepet, majd itt megy. Viszont arról is értesültem, hogy a soproni és a győri rendőrséget kivezényelték a határra, úgyhogy ottan nem lehet átmenni. Egy este kimentem a Déli pályaudvarra, folszálltam az ún. bika vonatra (ez az a vonat, amellyel a Pesten maradt jérjek a Balatonon nyaraló feleségeikhez utaznak le), a Balaton déli partján eljutottam Balatonszentgyörgyig, innét Keszthely, Túrje, Ukk, Celldömölk. Celldömölkéről jegyet váltottam Csapodra. Répcelaknál kerüli egymást a két vonat, mert az egyvágányú vonal. Volt még húsz forintom, és ahogy kinézek az ablakon, ... az IBUSZ-pavilonban megláttam valami sztaniolba csomagolt cukorkát. Gondoltam, leszállok, megveszem. Ahogy kiszálltam, és megvettem, visszanézek. Hát nem határőrök igazoltatnak a vonatban?! Egy határvadász épp néz ki az ablakon. Odaszólok neki: »Bajtárs, legyen szíves, adja le a csomagomat, itt a vonatom«. Azt kérdi: »Hova megy?« Mondom: »Beledre«. Hát odavaló vagyok, arra a környékre, persze, hogy tudtam a helyi viszonyokat. Ha már ott voltam Répcelakon, eszembe jutott, hogy van nekem egy régi internált barátom, orvos, dr. Nemere, aki ott lakik. ... Ott aludtam. Másnap az apósa, hátára véve egy zsákot, ment előttem az erdőben, én mögötte egy kapával, így leértünk Nagylőzsig. Nagylőzsnél már kiismertem magamat. ... S akkor az Ikva patak mentén, Újtagmajor mellett jutottam le a határra. Ott állt a drótkerítés. Két vagy három botlórótos aknát föl kellett emelni és már át is értem.²⁸

Azonban Deutschkreutz, ahová megérkezett, illetve Burgenland ekkor még a szovjet megszállási övezethez tartozott, és ott is bekapcsolódtak a keresésébe. A végsőig elfáradt és elcsigázott Michnay azonban már nem bírt gyalog tovább szökni, ezért gondolt egy merészet: „Dél-Burgenlandból jött egy osztrák vonat, amelyik Kópházánál belép ma-

gyar területre, Sopronnál megáll, ott kettéválik, és visszamegy Ausztriába. Az egyik rész megy Wienerneustadtnak, a másik Bécsbe. Ez a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút. Erre szépen felkapaszkodtam. A határnál lelassított a vonat, a határvadászok fölszálltak a lépcsőkre, szépen bekísérték Sopronba, ott körüljötték a vonatot. Én kérem közben olvastam a Wiener Kuriert, az osztrák vonat osztrák felségterület. Na ja, elméletileg. És jött a mozdony, bekapcsolt, elindultunk, néztem ki az ablakon, a határvadász a lépcsőn barátságosan mosolygott rám, én visszamosolygottam, és így elérkeztünk Sopronkertvárosnál a határhoz. A vonat lelassított, a határvadászok leléptek, utána irány Bécsbe. Azt tudtam, hogy a Meidlinger-Süd Bahnhof, az már angol zóna.²⁹

Bécsben az amerikai hatóságoknál jelentkezett, de ott eleinte nem akartak hinni neki, illetve a szocializmussal semmilyen ideológiai ellentétben nem álló (!), a segítőit megnevezni nem akaró (eleve elkerülendő az amerikaiak beszerzési-zsarolási kísérleteit) Michnay Gyula személyével nem tudtak mit kezdeni.³⁰ Így történhetett az, hogy a világ csupán három hónappal a szökés után tudhatta meg a teljes igazságot, egy véletlen esemény folytán. Michnaynak Bécs után nem hittek, vagy nem akartak hinni sem Linzben, sem Salzburgban, sem Münchenben a Szabad Európa Rádiónál. Azonban egy nap a müncheni utcákat róva találkozott egy régi barátjával, Dr. Földes Pap Károly egyetemi tanárral, református lelkésszel, aki éppen egy találkozóra sietett. Találkozója volt báró Weiss Edittel, a Weiss Manfréd lányával, aki már amerikai-magyar milliomosként egyike volt a Szabad Európa Rádió finanszírozóinak. Michnay vele tartott, és sikerült meggyőznie a hölgyet igazáról, aki kijelentette, hogy ha a SzER nem hozza le recski „sztoriáját”, akkor megvonja tőlük az anyagi támogatást.³¹ Michnay szédületes memóriáját jellemzi, hogy kb. 520 recski internált nevét sorolta fel emlékezetből a rádióknak. Sok hozzátartozó innen tudhatta meg, hogy szerettei élnek és Reesken vannak. Szökésével és a haláltábor borzalmainak őszinte feltárásával összességében megfizethetetlen szolgálatot tett maguknak a raboknak is. „Mi, az akkori internáltak, a rajtunk esett megtorlástól függetlenül hála- és szeretettel emlékezünk Michnayra, mert az ő szökése tette lehetővé, hogy mi is szabadok lehettünk és nem kerültünk a Katynhoz hasonló tömegsírba.” (Erdey Sándor)³²

IV. A megtorlás

A szökés nem készítette önvizsgálatra az ÁVH-t. Nyolc rab megszökött ugyan, de az ottmaradottakon könnyen bosszút lehetett állni – és az ávosok nem hagyták ki a kínálkozó lehetőséget szadista hajlamaik kiélésére. Összegyűjtötték azokat, akik a szökevények ágyszomszédai voltak, és ezért „hivatalból” tudniuk illett a szökés előkészületeiről, illetve azokat, akiket a *vamzerok* (besúgók) „beköptek”. Ezeket a szerencsétleneket elkülönítették egy juhakolban, napokon át a falhoz állítva kellett várakozniuk arra, hogy „kihallgatásra” szólítsák, és egyenként kínozzák, üssék-verjék őket – egészen addig, amíg nem „vallanak”. Volt, aki ezt órákig; és volt, aki napokig bírta, de előbb utóbb mindenki „vallott”, még az is, aki nem tudott semmiről.

Amikor a hét elfogott szökevény együtt volt (és már tudtak arról is, hogy Michnaynak sikerült, tehát rá nem érdemes várni), az ÁVH egy aljas erődemonstrációt

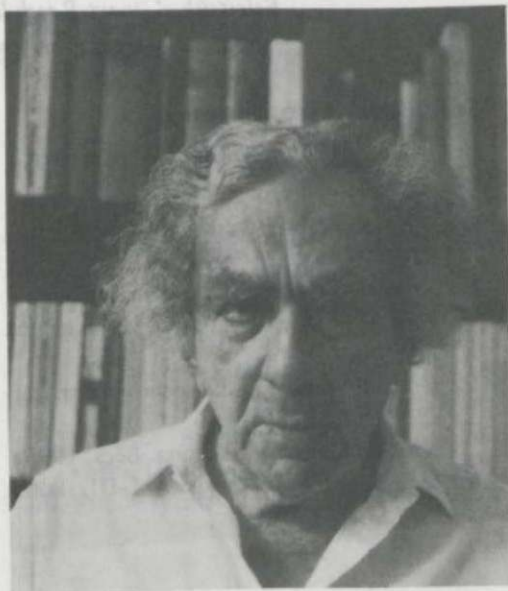
tartott a táborban. „A táborparancsnok hegyi beszédet tartott, melynek lényege az volt, hogy a közbiztonság Magyarországon ma már annyira megerősödött, hogy az összlakosság segítségével bárkit el tudnak fogni, a szervezett összműködésre ez a példa is jellemző. Hét aljas szökevényt fogtak el, a nyolcadik sem érte el célját, nyugati megbízóit. A határon szökés közben agyonlőtték, így szerencséje volt, mert nem kerülhetett ide vissza, hogy ő is elnyerje méltó büntetését.

1954 tavaszán a tábor kerítését már felverte a gaz

A szót a karvalyképű, mosolygó terrorfiú, makaróni vette át, aki felszólította az ún. jóérzésű internáltakat, hogy jelentkezzenek és álljanak bosszút azokon, akik felelősek a táborban történt szigorításokért, verésekért, valamint fogdabüntetésekért. Kijelentette, ha a szökés nem történt volna meg, az egész tábor már most szabadult volna. ... Ekkor Ignác István egykori idegenlégiós vezetésével megindult sorban a patkányok hada. Előbb jöttek a brigádvezetők kivétel nélkül, majd Lencsés a szocdemek nagy részével. A kistarcsaiak közül csak a brigádvezetők és egy két vamzer jelentkezett.

A csőselék megrohanta az összekötözött, védtelen társainkat ... A kihízott erőteljes brigádvezetők, élükön Ignáccal, Tamás Dezsővel és Lencsével pusztá ökölrel, erőteljes rúgásokkal, taposásokkal élték ki az amúgy is magukban rejlő szadizmusukat. Az áldozatok ... az első ütésekre már össze is csukódtak, ösztönösen igyekeztek megkötözött kezükkel legalább a fejüket védeni, de ez sehogys sem sikerülhetett, mert az ordások válogatás nélkül rúgtak, tapostak, közben egymást biztatták, heccelték. Az AVH-sok pedig, mint valami bikaviadalon, úgy drukkoltak, ... A viadal után, melyet az örök hagyattak abba, a vérbefagyott szerencsétleneket egyszerűen teherkocsira dobálták, és előttünk ismeretlen helyre szállították. (Erdey Sándor)³³

Faludy György

A hét szökevény ügyében két évig nem volt tárgyalás, a Fő utcában, a hatodik emeleten, a „Hütlén” osztályon őrizték őket. 1953-ban a Nagy Imre miniszterelnöksége alatti enyhébb korszakban tartották meg a tárgyalást és fogolyszökésért ítélték el őket; 5 és 8 év közötti büntetést kaptak. A szökés, illetve a haláltábor léte megrázta Magyarországot, a nyugati országokat, s azokat, akik még hittek az „emberarcú kommunizmusban”. Ettől kezdve a tábor meglétét nem lehetett titokban tartani, és sokak szerint ez az esemény változtatta meg az ÁVH rabokkal szembeni likvidálási szándékát. S bár a Nagy Imre által 1953-ban elrendelt felszámolásig eltelt három év alatt a különböző források szerint 40-50 ember lelte Recsken halálát, szerencsére a tábor nem vált többszáz rendszerellenes paraszt, munkás, értelmiségi, tudós, művész, politikus, illetve hithű szociáldemokrata és kommunista, egyszóval többszáz becsületes magyar ember vesztőhelyévé.

A Recsken három évet raboskodó nagy költőnk, *Faludy György*³⁴, barátai, internáltársai kérésére egy tanulságos verssel, a *Búcsú Recsktől* cíművel búcsúzott a tábortól. Zárószóként egy rövid részletet idézünk belőle:

*„A szenvedés. Már rég kijárt nekem belőle egy adag.
Örökké torzó maradok, ha át nem adom magamat.
Volt, ki úgy szűröcsölte hideg árnját, mint a forrásvizet,
más elnyúlt, mint a tetszhalott, míg más örökké jajgatott.
Hátranézek, s szégyenkezem, amiért könnyebb volt nekem
mert minden kínom és bajom elszibbad, ha megverselem.
S ha nem zsibbadt? Lázongtam s ezt mondtam: mindez mit ér nekünk?
Jobb lesz Magyarország attól, hogy oly sok éve szenvedünk?*

*Felejtjük el, mert Recsk letűnt. De tanuljunk belőle:
jobb lett az ország, ha ugyan mi jobbakké lettünk tőle.*³⁵

Felhasznált irodalom

- ☐ Böszörményi Géza: Recsk 1950–1953. Bp., 1990.
- ☐ Erdély Sándor: A recski tábor rabjai. Bp., 1989.
- ☐ Faludy György: Versck. Bp., 1995.
- ☐ Faludy György: Pokolbéli víg napjaim. Bp., 1989.
- ☐ Kubinyi Ferenc: „...ketrecbe engem zártak...” Bp., 1989.
- ☐ Kubinyi Ferenc: Vaskorona. Bécs, 1995.
- ☐ Magyar Életrajzi Lexikon I–III. kötet. Bp., 1967–1981.
- ☐ Magyar Életrajzi Lexikon (1978–1991). Bp., 1994.
- ☐ Magyarország története 1918–1990. Egyetemi tankönyv. Szerk.: Pölöskei Ferenc [et al.] Bp., 1995.
- ☐ Méray Tibor: Nagy Imre élete és halála. Bp., 1989.
- ☐ Officina Egyetemes Lexikon. Főszerk.: Markó László, Bp., 1994.

Jegyzetek

1. Kubinyi : Vaskorona 100-101.p.
2. A Szovjet Köztársaság Rendeleteinek Gyűjteménye 1918. 65. kötet 701. p.
3. A későbbiekben: GPU, NKVD, MGB, KGB. (D. A.)
4. Kubinyi : Vaskorona 101. p.
5. Kubinyi : Vaskorona 101. p.
6. Kubinyi : Vaskorona 101. p.
7. Az Államvédelmi Hatóság altábornagyi rangban levő mindenható vezetője (D. A.)
8. Keleti György jelenlegi honvédelmi miniszter édesapja (Kubinyi: Vaskorona 102. p.)
9. Kubinyi: Vaskorona 102. p.
10. Magyarország története 212. p.
11. Magyar katonatiszt; 1944-ben az 1. magyar hadsereg vezérkari főnöke, X. 15-én átment a szovjet Vörös Hadsereghez, szovjet és magyar internálása után Recskén raboskodott, 1990-től MDF-es országgyűlési képviselő, a magyar parlament korelnöke, 1994-ben hunyt el. (D.A.)
12. Kubinyi: „...ketrecbe engem zártak...” 255-256. p.
13. Kubinyi: Vaskorona 102. p.
14. Erdey 59., 43. p.
15. Kubinyi: „...ketrecbe engem zártak...” 261. p.
16. 1953. március 5. (D. A.)
17. 1953. július 30-án az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletével létrehozta a Legfelső Ügyészséget, és elrendelte az internáló táborkok megszüntetését. (D. A.)
18. gróf, 1939-ben kapott orvosi diplomát, szívspecialista és szívsebész, az első magyar szívműtét végrehajtója (1948), 1949-ben letartóztatták, internálták, 1956-ban szabadult, részt vett a forradalomban, majd annak vérbefojtása után az USA-ba emigrált.(D. A.)
19. Erdey 63. p.
20. Apja nagy tekintélyű katonatiszt volt, anyja pedig a II. világháború alatt részt vett az ellenállási mozgalomban, s mielőtt a GESTAPO letartóztatta volna, agyonlőtte magát. Michnay Gyula apja útját követve katonai középiskolába járt, a háború végén munkaszolgálatos volt, a háború után a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tolmácsaként dolgozott. 1947-ben tartóztatták le, a budadéli internálótáborba került, ahonnan megpróbált megszökni, de meglőtték. Innen Kistarcsára, majd Recskre internálták. Az NSZK-ban telepedett le a sikeres szökés után. (D. A.)
21. Erdey 102-103.p.
22. Böszörményi 91-92.p.
23. Böszörményi 92-93.p.
24. Böszörményi 93.p.
25. Böszörményi 94-95.p.
26. Böszörményi 95.p.
27. Erdey 109.p.
28. Böszörményi 96.p.
29. Böszörményi 97.p.
30. Böszörményi 98.p.
31. Böszörményi 99.p.
32. Erdey 113.p.
33. Erdey 119-120.p.
34. Faludy György, költő, 1939-ben emigrált, 1946-ban tért haza, nagy sikerű és sokat vitatott Villon-átköltései révén vált ismertté, 1950-ben Recskre internálták, 1953-ban szabadult, 1990-ig emigrációban élt, a rendszerváltás után, ünnepélyes fogadtatásban részesülve tért vissza. (D. A.)
35. Faludy: Versek 355. p.